

FORMAREA ȘI EVOLUȚIA COMITATULUI BRAȘOVULUI

de FRANCISC KILLYEN

Rogatul feudal maghiar, extinzându-și stăpînirea în decursul secolelor al XI-lea și al XII-lea, în mod treptat, asupra Transilvaniei, a preluat — ca și mai înainte, în vechea Panonie — formele de organizare politică și administrativă a populației băștinașe întîlnite în aceste părți, acomodîndu-le întrucîtva structurii sale social-politice gentilitice. Astfel, instituția comitatului, introdusă întîi în vechea Panonie, nu a fost adoptată după modelul carolingian, cum a susținut-o istoriografia maghiară burgheză, ci de la populația slavă stabilită în valea Dunării mijlocii. Aceasta rezultă nu numai din numele slav al instituției comitatului în limba maghiară (megye — medja) și a dregătorului de frunte (ispán — jupan), ci și din denumirea slavă a mai tuturor comitatelor Ungariei (de ex. Zala, Veszprém, Baranya, Csanád, Csongrád, Szolnok, Borsod, Nográd etc. ¹).

Expansiunea maghiară către Transilvania de sud s-a izbit întîi de voievodatele româno-slave și de celelalte unități administrative mai mici ale populației române. Unele dintre ele, numite „țară“, au putut păstra vreme îndelungată urme puternice ale vechii lor autonomii teritoriale, ca Țara Hațegului, Țara Loviștei, Țara Bîrsei. Astfel și instituția comitatului a suferit în Transilvania unele modificări caracteristice, izvorite din situația specială a acestor părți, cuprinse mai mult de formă de autoritatea statului maghiar, în care locuia o altă populație de care trebuia să se lînă seama ².

I. Țara Bîrsei înaintea înființării comitatului Brașovului

Regatul feudal maghiar stăpînea la începutul secolului al XIII-lea, în sud-estul Transilvaniei, de fapt, numai regiunea situată pe malul drept al Oltului. Populația băștinașă de la sud de această linie — deci din Țara Bîrsei și Țara Făgărașului — a rămas cuprinsă în străvechile ei forme de

¹ *Magyar Történet*, vol. I, Akadémiai Kiadó, Budapesta, 1957, p. 28.

² C. Daicoviciu, Șt. Pascu, V. Cheresteșiu, T. Moraru, *Din Istoria Transilvaniei*, vol. I, ed. III-a, Ed. Academiei R.P.R., București, 1964, p. 44.

organizare din cadrul obștilor, căutînd să țină piept incursiunilor populașilor migratoare¹.

Numeroasele denumiri toponimice româno-slave legate de vechea organizare militară a acestui ținut constituie o dovadă că în Țara Bîrsei a existat un sistem de organizare militară a populației românești înainte ca ea să fi fost cuprinsă în hotarele regatului feudal al Ungariei. Ele au fost adoptate încă într-o epocă în care elementele de limbă slavă au avut o circulație mai mare în rîndurile populației băștinașe. Cele mai multe din aceste denumiri se găsesc în regiunea Branului, ceea ce arată că, înaintea apariției puterii militare a statului maghiar, în aceste părți a trăit o astfel de populație. Intre denumirile toponimice legate de organizarea veche militară pot fi enumerate următoarele: Bran, Dealul Branîștei, Predeal, Poarta, Fundata, Lunca Crainii, Șimon, Sohodoș, Valea Grădii etc. Dar și în alte părți ale Țării Bîrsei se găsesc denumiri toponimice, de ex. Prejmer, care indică existența unor întărituri primitive legate de acest sistem de apărare².

Repetatele atacuri cumane în aceste părți au determinat regatul maghiar să înceapă — la sfîrșitul secolului al XII-lea și începutul secolului al XIII-lea — ridicarea unor întărituri de-a lungul Oltului (Hălmaghiu, Ungra, Micloșoara etc.) și să promoveze colonizarea secuilor în aceste părți fără să renunțe, bineînțeles, la înglobarea depresiunii bîrsane situate între acest rîu și șirul carpatic, unde au existat unele întărituri ridicate înaintea apariției cavalerilor teutoni. Cercetările arheologice și săpăturile făcute în ultimele decenii la ruinele cetăților din Țara Bîrsei au dus la rezultatul că unele dintre aceste cetăți s-au construit încă înaintea venirii cavalerilor teutoni în aceste ținuturi³. Vechea cetate de pe muntele Tîmpa, de lîngă Brașov, deservită fiind de o garnizoană care locuia în nemijlocita apropiere a cetății într-o parte a cartierului Șchei, a fost probabil cea mai veche așezare din vechiul Brașov⁴.

La începutul secolului al XIII-lea s-au așezat în Țara Bîrsei cavalerii teutoni, chemați fiind de regele Andrei al II-lea la insistențele papei Inocențiu al III-lea, care urmărea, ca și regele, prin colonizarea ordinului în aceste părți, ambițioase planuri politice expansioniste. Faptul că în actul

¹ Despre voievodul transilvan deținînd funcția de comite de Alba vezi Pesthy Frigyes, *Az eltűnt magyar vármegyék*, Budapesta, 1880, p. 23. După acest autor, vechiul comitat Alba ar fi cuprins toată partea de sud a Transilvaniei, formînd un teritoriu complex și unitar. Istoricii maghiari de mai tîrziu au contestat părerile lui Pesthy, arătînd atribuțiile militare, mai mult personale, ale comișilor acestor regiuni. (Vezi Tagányi Károly, *Megyei önkormányzatunk keletkezése*, în „Történeti Szemle”, Budapesta, 1913, p. 510—541; După acești istorici, comitatul regal nu a fost altceva decît organul de constrîngere a populației de pe diferitele moșii regale, neavînd hotare precis stabilite. Horedt Kurt, *Contribuțiuni la istoria Transilvaniei între secolele al IV-lea și al XIII-lea*. Ed. Academiei R.P.R., București, 1958, p. 41.

² N. Orghidan și G. Giuglea, *Branul în lumina toponimiei*. In „Cercetări de lingvistică”, Cluj, vol. II, 1959, nr. 1—2, p. 127—153.

³ Alfred Prot, *Die Burgen des Burzenlandes*, în „Siebenbürgisches Archiv”, I. Köln-Graz, 1962, p. 29—63.

⁴ G. Treiber, *Die Anfänge Kronstatts*, în „Das Burzenland”, III, 1, Brașov, 1928, p. 51.

de danie din anul 1211 au fost precizate destul de detaliat hotarele teritoriului dăruit — prin indicarea localităților, cetăților, râurilor și munților — constituie o dovadă că Terra Borza (numele sub care apare acest ținut în documente) era pe atunci un ținut cunoscut, cuprins fiind însă numai formal între hotarele Ungariei¹.

Ordinul își alesese ca sediu cetatea Feldioara, existentă, probabil, într-o formă mai primitivă, încă înaintea venirii sale, situată la marginea de nord a Țării Bîrsei și nu în centrul ținutului dăruit, însă în apropierea sistemului de fortificații existent de-a lungul Oitului².

Cavalerii teutoni au desfășurat în cei patruzeci și șase ani ai șederii lor în Țara Bîrsei (1211—1225) o intensă activitate organizatorică și de apărare, începînd să construiască, mai ales la marginile teritoriului ce li s-a dăruit, un sistem de fortificații, întărind și mai mult pe cele vechi, pe care le găsiseră (de ex., cele de la Feldioara și de la Brașov). Aceste cetăți vor deveni, după alungarea lor, centre administrative și militare pentru comitatul regal al Brașovului de mai târziu. Cavalerii teutoni au inițiat așezarea unei populații germane — chemate din alte părți ale Transilvaniei — mai ales în apropierea cetăților Codlea, Feldioara, Brașov, Prejmer. Ordinul a insistat îndeosebi să obțină autonomia bisericească asupra teritoriului dăruit, pentru a fi independent de competența episcopului Transilvaniei. În 1213, episcopul Wilhelm al Transilvaniei a acceptat ca bisericile catolice existente în Țara Bîrsei — în afară de cele ale secuilor — să formeze o unitate sub conducerea ordinului³. În anul 1223, printr-un edict al papei Honoriu al III-lea, aceste biserici au trecut direct sub autoritatea scaunului papal. Aceste drepturi au devenit, mai târziu, baza pentru o încercare de a obține o autonomie teritorială pentru coloniști⁴.

Cavalerii teutoni, nerespectînd stimulările actului de danie, și-au extins ulterior teritoriul în afara hotarelor fixate spre sud și est⁵. Ajungînd, din această cauză, în conflict cu regele Andrei al II-lea, au fost alungați în 1225 din Țara Bîrsei din porunca regelui⁶. Mult au contribuit la această

¹ *Documente privind istoria României*, C. Transilvania, sec. XI, XII și XIII, vol. I, Ed. Academiei R.P.R., 1951, doc. nr. 77, p. 151. „Iar primul hotar al acestui teritoriu începe de la întăriturile cetății Halmeag și merge pînă la întăriturile Castrului Nollgiant (Ungra) și de aici merge pînă la întăriturile cetății lui Nicolae (Miloșoara), unde curge apa ce se numeste Olt și așa, urcîndu pe Olt, merge în apropierea aceluia loc unde riul Prejmer (Tortilou) se varsă în Olt. Și iarăși merge de-a lungul acestui riu pînă la izvorul aceluiași Prejmer și de acolo la izvorul apei numite Timiș, apoi pînă la vărsarea apei numite Borza (Bîrsa). Apoi de-a lungul munților Carpați ce încing acest pămînt, hotarul merge pînă la Halmeag. Tot acest pămînt, după cum îl înconjoară numiții munți și riuri, se numește Bîrsa (Borza)“.

² Gustav Rösler, *Die deutschen Ritter im Burzenland*, în „Das sächsische Burzenland einst und jetzt“, Brașov, 1925, p. 19.

³ *Documente privind istoria României*, vol. cit., doc. nr. 91, p. 213.

⁴ *Ibidem*, nr. 146, p. 201.

⁵ Emil C. Lăzărescu, *Note despre documentele Țării Bîrsei și Cavalerii teutoni*, în „Țara Bîrsei“, 1934, p. 4. Cavalerilor li se acordase în anul 1222 de către regele Andrei al II-lea și fortăreața (castrum) Cruceburg. De la acest castru teritoriul a fost extins pînă la hotarele brodnicilor și de la castrul Hălmeag pînă la izvoarele Bîrsei și de aici pînă la Dunăre.

⁶ Georg E. Müller, *Die Ursachen der Vertreibung der deutschen Ritter aus dem Burzenland und aus Kumanien im Jahre 1225*. „Korrespondenzblatt“, Sibiu, 1925, p. 41—68.

alungare, desigur, și insistențele secuilor, cărora cavalerii, prin ocuparea ulterioară a pasului Buzău, le tăiaseră drumul principal și direct spre Țara Românească pe care-l foloseau în caz de război împotriva cumanilor¹.

II. Formarea comitatului Brașovului

Prin alungarea cavalerilor teutoni, Țara Birsei a reintrat în posesiunea directă a regelui, cetățile ridicate de cavaleri ajungând castele regale și totodată centre administrative și militare ale domeniului regal. Dar golul care s-a ivit prin plecarea cavalerilor teutoni în sistemul de apărare a granițelor trebuia într-un fel înlăturat. În cadrul vechiului sistem militar existent, voievodului transilvan, care era în același timp și comite de Alba și conducătorul oastei transilvane, îi revenea în primul rînd sarcina să poarte grija apărării regiunilor de sud, unde mai existau și alte cetăți regale cu o populație militară organizată în jurul lor (de ex., cetatea Șalgo de lângă Săliște și Tălmăciu la sud de Sibiu). În această atribuție, voievodul era ajutat — concomitent cu extinderea colonizărilor secuiești — și de comitele secuilor, în special vizat să poarte grija apărării granițelor de est, deosebit de mult expuse incursiunilor cumane ce veneau din Moldova și din estul Țării Românești. Apărarea Țării Birsei și formarea unui comitat în aceste părți cădea deci, atît în competența voievodului transilvan, cît și, mai tîrziu, în cea a comitelui secuiesc. Această necesitate determină pe regii maghiari să înființeze, în decursul secolului al XIII-lea, în sudul Transilvaniei, unele comitate noi, de ex. cel al Sibiului și apoi cel al Hunedoarei și al Brașovului, și să sprijine și mai departe colonizarea germană în aceste părți, începută încă la mijlocul secolului al XII-lea.

În felul acesta a fost colonizată, în decursul secolului al XIII-lea, o populație germană în cele 13 comune situate în partea de șes a Țării Birsei. În fruntea lor se afla Brașovul, ca a 14-a comună, care se deosebea mult de celelalte așezări din apropiere, fiind de la început o așezare orășenească.

Fiind sediul unei cetăți regale puternice, deservită de o garnizoană militară compusă din *castrenses* români și maghiari, Brașovul a avut, încă înaintea mării năvăliri tătare din anul 1241, caracter de oraș. El apare prima dată în anul 1234, sub numele de „Corona”, în lista localităților Ungariei și Transilvaniei unde existau așezări ale călugărilor ordinului premonstratensilor, încadrat fiind în dioceza cumană². Indicat fiind în această

¹ Bakó Géza, *Cavalerii teutoni în Țara Birsei*, în „Studii și cercetări de istorie”, 1957, p. 143—146.

² Așa-zisul „Catalogus Ninivensis” al premonstratensilor, găsit recent, indică toate localitățile din Ungaria și Transilvania unde, în secolul al XIII-lea, acel ordin avea filiale. Ele au fost vizitate în anul 1234 de abatele Fredericus din Hamborn, care, în raportul său întocmit cu această ocazie, indică, între altele, următoarele localități: Corona (Brașov), situată în dioceza cumană (Dyocesis Cumaniae) și Villa Herrmani (Sibiu), în dioceza transilvană (Dyocesis Ultrasilvanae); vezi Oszwald Ferenc, *Adatok a magyarországi premonstreiek Árpádkori történetéhez*, Budapesta, 1957, în „Művészettörténeti Ertesítő”, anul II, p. 237.

enumerare și Sibiul sub numele de Villa Herrmani, aparținător diecezei din Alba, și luînd în considerare că acest ordin înființa asemenea mănăstiri numai în cele mai de seamă localități, se poate trage concluzia că Brașovul era, încă în prima jumătate a secolului al XIII-lea, cea mai importantă așezare din Țara Birsei. În anul 1252¹, Brașovul apare a doua oară în documente sub numele „Barasu”, indicînd denumirea unui ținut întreg („Saxones de Barasu”), care era, desigur, format din comunele libere din împrejurimi, care s-au organizat sub conducerea Brașovului, pentru a-și apăra interesele comune. Documentele indică numele primilor feudali în Țara Birsei încă în prima jumătate a secolului al XIII-lea, deci înaintea invaziei tătare și mult înainte de înființarea comitatului regal. Fișia teritorială situată în dreapta Oltului, în apropierea scaunelor secuiești, așa-zisă „terra Zek”, se afla, înaintea anului 1241, în posesiunea feudalului german Fulkun, care a pierit împreună cu familia sa cu ocazia acestui dezastru. Posesiunile sale, regele le conferi nobilului secui Vicențiu, fiul lui Akadas². „Terra Zek” ajunsese în curînd în posesiunea altor familii nobiliare (Nemes, Mikó, Béldi, Forró). Pentru a-și putea exercita drepturile nobiliare, acești feudali și-au încadrat prediile lor în comitatul cel mai apropiat, care — înainte de a fi existat comitatul regal al Brașovului — a fost vechiul comitat nobiliar Alba. Astfel, aceste părți din Terra Zek, situate pe hotarul comunelor Ariușd, Araci, Arpătac, Lighet și Hăghig, au ajuns să aparțină comitatului Alba, situație în care au rămas în tot cursul epocii feudale, împreună cu comunele apropiate Budila, Teliu și cu valea Buzăului transilvănean³. Unitățile administrative „țara” (*terra*) se prezintă deci ca vechi organizații ale populației băștinașe românești, adoptate de populația nou-colonizată.

Și în Țara Birsei — recent inclusă între granițele regatului maghiar — găsim în secolul al XIII-lea aceleași trăsături specifice ce caracterizează în general feudalismul timpuriu din epoca arpadiană în Transilvania⁴: prezența unei populații băștinașe românești, care avea formele ei de organizare tradițională. Statul feudal maghiar, afirmîndu-se, nu fără greutate, în aceste părți, introduse aici formele de organizare ale unui feudalism mai avansat. El își organizează puterea politică și economică prin deposedare și prin dizolvarea unor organizații existente, menținînd altele. Denumirile identice legate de organizarea militară a populației băștinașe românești pe ambele versante carpatice s-au păstrat pînă în secolul al XVIII-lea. Ele sînt o concludentă dovadă pentru străvechea ei unitate poli-

¹ Documente privind istoria României, C., sec. XIII., vol. II, doc. nr. 5 și 6.

² *Ibidem*, doc. nr. 5, p. 5—6. „Pămîntul Zek, care odinioară aparținuse sasului Fulkun, dar din pricina pustirii tătarilor rămase pustiu și gol de locuitori, aflîndu-se între pămînturile românilor din Cîrța, ale sașilor din Țara Birsei („Saxones de Barasu”) și între acele ale secuilor din Sebeș.

³ Pesthy Frigyes, *Eltűnt magyar vármegyék*, Budapesta, 1880, p. 13.

⁴ Maria Holban, *Deposedări și judecăți în Banat pe vremea Angevinilor și ilustrarea lor prin procesul Varga (1361—1378)*, în „Studii și materiale de istorie medie”, 1962, vol. 5, p. 187. Caracterizarea formelor și trăsăturilor stăpînirii maghiare în Banat, pe care o face autoarea, este valabilă și pentru sudul Transilvaniei și în special pentru Țara Birsei.

tică și militară. Între ele trebuie indicate funcțiile de jitz, vătaf, călăraș, frecvente, atât în Țara Bîrsei, cât și în Țara Românească. Teritoriile cucerite au devenit în cea mai mare parte proprietate regală. Feudalismul nefiind încă pe deplin dezvoltat în Țara Bîrsei, întinsele suprafețe împădurite ce formau majoritatea întregului teritoriu, precum și plășurile și poienile situate între ele și în jurul lor au rămas neîmpărțite, nefiind atribuite în formă de donații sau predii. Țărănimea din obștile puternice existente în jurul cetăților regale a ajuns în dependență față de puterea regelui. Cetățile regale au devenit centre locale administrative și economice, prin care locuitorii au fost constrinși la diferite obligații, în primul rînd de ordin militar. Regele, de altfel, își revendică, în calitate de cuceritor, un drept de stăpînire superioară (*dominium eminens*) asupra întregului pămînt. Populația acestor ținuturi, datorită faptului că presta serviciu militar direct regelui și că la început nu exista o clasă feudală numeroasă în aceste regiuni, a putut păstra timp mai îndelungat o bună parte din libertățile ei din cadrul vechilor forme de organizare social-politică a obștii teritoriale. Acești locuitori au rămas și după instaurarea unor garnizoane regale în castelele din Țara Bîrsei (de ex., la Brașov, Feldioara și Codlea) oameni liberi, prestînd doar serviciul militar în calitate de *castrenses rustici*¹. Feudalismul maghiar din epoca arpadiană era deci nevoit să accepte în aceste părți particularitățile locale și formele de organizare tradițională a populației băstinașe.

III. Comitatul Brașovului ca centru de rezistență a forțelor locale împotriva regatului feudal maghiar

Organizația militară puternică a Țării Bîrsei ajunse să fie cunoscută prima dată între anii 1265—1271, cu ocazia conflictului izbucnit între Ștefan, regele cel tînăr, și tatăl său, regele Béla al IV-lea. Inconjurat fiind de o serie de feudali și familiari, tînărul rege reuși să opună, din cetatea Codlea, o puternică rezistență oștilor trimise de tatăl său. Spărgînd rîndurile asediatorilor, tînărul rege a știut să redobîndească puterea după lupte grele. Regele Ștefan și soția lui Elisabeta, ajunși la tron, au recompensat ulterior, prin conferirea de dării importante, pe feudalii care le acordaseră ajutor și sprijin în acele lupte.

În rîndurile acestor feudali distinși pentru astfel de merite găsim, pe lîngă numele unor nobili străini acestui ținut, ca Cozma de Guthkeled²,

¹ Schuler-Libloy Friedrich, în *Siebenbürgische Rechtsgeschichte*, vol. I, Sibiu, 1853, p. 256—257, deosebește la castelele regale două categorii de *castrenses*:

— *castrenses civiles*, locuitori cu totul liberi care se ocupau și cu diferite meșteșuguri,

— *castrenses rustici*, populație țărănească liberă, care locuia în satele din apropierea castelelor, obligată fiind numai la anumite prestații și servicii, în primul rînd de natură militară.

² *Documente privind istoria României*, C., sec. XIII, vol. II, doc. nr. 67, p. 72 și nr. 102, p. 113.

comitele Alexandru de Brugh¹, Andreas², și pe unii feudali localnici, ca Teel, fiul lui Ebl de Brașov³, dar și pe alții, care, după titlul de *magister* ce l-au purtat, se pare că au fost castelanii cetăților și administratorii domeniilor regale din Țara Bîrsei, ca magistrul Poucha (Pows)⁴, probabil castelanul cetății Codlea, apoi comitele Mihai și comitele Dominicus⁵. Se pare deci că o bună parte a clasei feudale din Țara Bîrsei se recruta la început din administratorii domeniilor și din castelanii cetăților regale ale acestui ținut.

Împotrivirea cu succes a regelui tânăr Ștefan, săvîrșită cu ajutorul forțelor locale din Țara Bîrsei, contra puterii centrale reprezentate de însuși regele, denotă existența unei organizații militare puternice, sprijinite în primul rînd și de populația băstinașe românească strînsă în jurul acestor castele.

Prima relatare documentară despre existența comitatului Bîrsei (a Brașovului) din mai 1288⁶ stă în legătură cu primejdia iminentă a unei incursiuni a tătarilor învecinați, devenită actuală în urma alianței lor cu regele Ladislau al IV-lea Cumanul, care se găsea în această vreme în conflict cu aproape tot statul feudal maghiar, în frunte cu biserica catolică. Arhiepiscopul Lodomarius de Strigoniu, obținînd autorizația papei Nicolae al IV-lea, chemă prin acest document mai toată populația Transilvaniei de sud-est să lupte împotriva acestei primejdii în cadrul organizațiilor existente⁷.

Regele Ladislau pare deci a-și fi creat în decursul anului 1288, în Țara Bîrsei, un centru de rezistență împotriva numeroșilor săi adversari. El avea pentru aceasta sprijinul organizației militare a populației locale, strînse în jurul cetăților regale, în frunte cu comitele Nicolae de Brașov, fiul lui Simon, primul comite cunoscut al comitatului regal al Brașovului, creat în vremea acestor lupte.

În toamna acestui an (1288)⁸ îl găsim pe regele Ladislau al IV-lea în Țara Bîrsei, emițînd, la 27 octombrie, din Brașov, un act în care hotărî în favoarea capitlului de Alba cu privire la dreptul acestuia la zeciuiala din comitatul Ugocia. Regele a urmărit, desigur, prin aceasta, în primul rînd să obțină sprijinul clerului transilvan. În cadrul acțiunilor regelui Ladislau al IV-lea, întreprinse pentru a cîștiga sau a răsplăti pe feudalii și demnitarii săi pentru serviciile aduse cu această ocazie, trebuie văzută și donarea satelor Budila și Tohan (Olahtelky) comitelui Nicolae de Brașov, fiul comitelui Simon de Brașov, primul comite al Brașovului. Cu-

¹ *Documente privind istoria României*, C., sec. XIII, vol. II, nr. 82, p. 91.

² *Ibidem*, nr. 84, p. 94 și nr. 107, p. 117.

³ *Ibidem*, nr. 130, p. 135.

⁴ *Ibidem*, nr. 86, p. 95—96 și nr. 101, p. 111.

⁵ Zimmermann-Werner, *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*, vol. I, Sibiu, 1892, nr. 130, p. 106.

⁶ E. Lukinich și L. Galdi, *Documenta Historiam Valachorum in Hungaria illustrantia usque ad 1400*, Budapesta, 1941, p. 31—33; *Documente privind istoria României*, C., sec. XIII, vol. II, nr. 337, p. 296—299.

⁷ „Lodomarius... archiepiscopus Strigoniensis, dilectis filiis et amicis semperque diligētis, prasposita, decanis plebanis, universisque nobilibus Ungarorum, Saxonibus, Syculis et Valachis de Cybiniensi et de Burcia Comitatus Transilvanis”. *Ibidem*.

⁸ *Documente privind istoria României*, C., sec. XIII, vol. II, nr. 334.

noaştem această danie din actul de confirmare emis de regele Andrei al III-lea în anul 1294¹. Acest act are o importanță deosebită prin faptul că se indică prima dată numele unui comite al Braşovului și totodată reprezintă prima menționare oficială a unui sat din Țara Bîrsei locuit de populație românească.

IV. Organizarea comitatului Braşovului în condițiile feudalismului dezvoltat

Donnia regilor angevini a însemnat, atât pentru Transilvania, cât și pentru Țara Bîrsei, o trecere — uneori bruscă — de la formele mai primitive ale feudalismului timpuriu de tip arpadian, caracterizat prin respectarea unor particularisme moștenite și transmise prin tradiție (obștile, enczatele, organizație militară străveche), la noua formă a feudalismului dezvoltat de tip apusean. Aci dreptul de posesiune feudală se baza în primul rînd pe documentul conferirii regale prin care s-a recunoscut dreptul la o pretinsă posesiune feudală, deținută în trecut.

Este de la sine înțeles că introducerea noului sistem feudal în Transilvania a produs în unele cazuri vii nemulțumiri în rîndurile celor loviți în dreptul lor. Acestea au culminat în anul 1324 printr-o revoltă de proporții mai mari, îndreptată în primul rînd împotriva voievodului transilvan, omul de încredere al regelui Carol Robert (1308—1342). Mișcarea, care a cuprins la un moment dat o mare parte a Transilvaniei de sud, anume comitatul Sibiului, Țara Făgărașului și Țara Bîrsei, a fost numai cu greu suprimată de oastea regelui în lupta de lîngă cetatea Rupea, unde a căzut Henning de Petrești, unul dintre conducătorii răzvrătirii².

Nu este întîmplător că, în același an (1324), Basarab, voievodul Țării Românești, a trecut simultan la o acțiune împotriva regalității maghiare, în cursul căreia a cuprins cu oastea banatul Severinului, refuzînd să recunoască supremația regatului maghiar³. Strînsa legătură între ambele acțiuni de pe cele două versante carpatine îndreptate împotriva regelui Carol Robert, devine deci evidentă.

Comitele Solomon de Braşov, fiul lui Simon, sprijinindu-se pe populația băștinașă strînsă în jurul cetăților regale din Țara Bîrsei, persistă în nesupunere față de noul rege încă multă vreme după ce încetase războiul⁴: Bunele sale raporturi încheiate cu voievodul Basarab I cu

¹ *Documente privind istoria României*, C., sec. XIII, vol. II, nr. 451, p. 403—404. Györfly György, *Az Árpádokori Magyarországnak történeti földrajza*, Budapesta, 1963, p. 819—825, 825—827, 832.

² Zimmermann-Werner, *Urkundenbuch*, vol. I, p. 392. Vezi și M. Dan, C. Göllner și J. Pataki, *Lupta maselor populare din Transilvania împotriva exploatării feudale și coterpirii străine (sec. XIII—XIX)*, în „Forschungen zur Volks- und Landeskunde“, nr. 7, Ed. Academiei R.P.R., 1964, p. 41; Kövári László, *Erdély történelme*, vol. II, Pesta, 1859, p. 10.

³ N. Iorga, *Istoria Românilor*, vol. III, 1937, p. 158; Maria Holban, *Țara Românească și Ungaria Angevină*, Studii, XV, nr. 2, p. 320—321.

⁴ Comitele Solomon, fiul lui Simon de Braşov, fratele comitelui Nicolae, zis Magnus de Rîșnov, apare prima oară în anul 1326; vezi Fejér, *Codex diplomaticus Regni Hungariae*, vol. VII, p. 91.

ocazia răzvrătirii din 1324, comitele Brașovului le subliniază, trei ani mai târziu, într-o scrisoare către papă, arătînd că voievodul „ar avea sentimente bune față de catolicism”¹. Acesta îi răspunde printr-o scrisoare de mulțumire în care face aluzie la puterea mare de care dispune în regiunea ce o administrează². Comitele Solomon a persistat pînă la moarte în atitudinea de rezistență față de regele Carol Robert (1331), refuzînd să-i predea cetatea Codlea. Comitatul Bîrsei (sau al Brașovului) a jucat deci, în acest timp, a treia oară un rol important ca centru de rezistență al forțelor locale împotriva puterii centrale³.

În Țara Bîrsei constatăm, la sfîrșitul domniei regelui Carol Robert, tendința de a recompensa în primul rînd pe acei castelani și comiți care îl ajutaseră în decursul luptelor sale pentru obținerea tronului și care aveau merite în organizarea militară a comitatului, cît și pe aceia care se distinseseră cu ocazia luptelor duse împotriva tătarilor⁴.

Comitatul Bîrsei sau al Brașovului a ajuns la o formă de organizare mai încheată în ultimii ani de domnie ai regelui Carol Robert, în condițiile organizării unui nou sistem de apărare la granița de est a regatului său, mai eficace pentru a rezista atacurilor tătărești. Era necesar ca acest sistem militar să se sprijine pe o serie de comitate regale mai puternice, în frunte cu o clasă feudală mai numeroasă, posesoare de moși în aceste părți. În aceste condiții, regele Carol Robert înzestră pe frații nobili Ioan și Iacob, fiii comitelui Nicolae, numit Magnus de Rîșnov, din familia Zombor, cu posesiunile unchiului lor decedat, comitele Solomon de Brașov, care se împotrivise din cetatea Codlea atîta vreme autorității regale. Titlul de magister pe care-l poartă amîndoi frații arată că ei au îndeplinit și funcția de administratori ai domeniului regal din Țara Bîrsei. În anul 1341 îi găsim pe cei doi frați nobili Ioan și Iacob în funcția de comiți ai comitatului Bîrsei și totodată și în cea de comiți ai comitatului Bistrița⁵. Din acest cumul de funcții reiese că cei doi frați și-au cîștigat în trecut și merite în luptele duse împotriva tătarilor din Moldova, ambele comitate regale fiind situate la granița de est, deopotrivă de expuse invaziei.

La o formă și mai desăvîrșită ajunse organizarea comitatului regal al Brașovului pe timpul domniei regelui Ludovic I (1342—1382), cînd documentele indică aproape fără întrerupere, pentru fiecare an, numele comiților. Funcția a fost îndeplinită în cele mai multe cazuri de comitele secuilor, care a avut o răspundere specială în apărarea întregii frontiere răsăritene a Transilvaniei împotriva tătarilor. Seria lor o deschide comitele Andrei Latczki din neamul Hermann-Zombor, înrudit fiind cu frații Ioan și Iacob de Brașov⁶. Caracterul preponderent militar al atribuțiilor

¹ Hurmuzaki-Densusianu, *Documente*, I, 2, nr. 476, p. 600.

² Puterea considerabilă a lui Solomon asupra populației Țării Bîrsei rezultă din următorul pasaj al scrisorii papale din anul 1327, „*In terris tibi subiectis in regno Hungariae consistentibus*”, vezi Zimmermann-Werner, *Urkundenbuch*, vol. I, p. 408—409.

³ *Magyar diplomáciai emlékek az Anjou-korból*, vol. I—III, editate de G. Wenzel, Budapesta, 1874—1876. În colecția „*Monumenta Hungariae Historica*”, IV, Diplomataria, vol. I.

⁴ *Documente privind istoria României*, C., sec. XIV, vol. III, nr. 48, p. 34/35.

⁵ *Ibidem*, nr. 2, p. 2—3.

⁶ *Ibidem*, vol. IV, nr. 270.

comitetului secuilor în aceste părți rezultă și din faptul că acesta a deținut cîtva timp și funcția de comite de Brașov, Bistrița, Maramureș și Sătmar, deci asupra mai multor comitate situate toate în apropierea granițelor¹.

Istoricii au trecut cu vederea că mării ofensive a regatului maghiar duse împotriva tătarilor pentru cucerirea părților situate în estul și sudul Carpaților i-au premers o serie de incursiuni în Țara Birsei, dintre care cea mai puternică pare să fi fost cea din anul 1345, scurt timp înainte de a fi dezlănțuită marea ofensivă împotriva tătarilor din Moldova. Cronicile locale brașovene, prea puțin luate în seamă de istoricii români și maghiari — de ex., cronica murală pictată a Bisericii Negre și cronica din Prejmer — relatează că în acest an au fost distruse mai toate localitățile și întăriturile existente pe atunci în Țara Birsei. Numai cetățile de la Brașov și Rîșnov erau în stare să reziste atacurilor tătărești. Cu această ocazie s-au distrus sau s-au pierdut toate originalele privilegiilor acordate Brașovului de regele Carol Robert, încît ele trebuiră conferite din nou de regele Ludovic. Din această relatare rezultă că tătarii au cucerit și au distrus în acest an și Brașovul, în afară de cetatea situată pe muntele Tîmpa². Se pare că acest fapt a mărit considerabil prestigiul cetății regale a Brașovului, determinînd alegerea ei ca sediu definitiv al comitatului regal. La aceasta a contribuit și poziția sa centrală în Țara Birsei.

Atît numirile în funcții de răspundere, cît și dăruirea de predii, Ludovic I le făcea în părțile răsăritene, bineînțeles și în Țara Birsei, în primul rînd în scopul să întărească elementul militar în fruntea comitatelor și cetăților regale, mai ales prin numirea acelor care s-au distins în campaniile duse în aceste părți. Astfel, primul comite al secuilor și totodată al Brașovului (Maramureșului, Bistriței, Sătmarului), Andrei Laczkfi, ajuns mai tîrziu voievod transilvan, distins în luptele duse în Moldova, consemnat de documente comite de Brașov pentru anii 1344—1349, se trăgea din aristocrația militară de la curtea regală — *iobagiones regales*. Și alți membri ai acestei familii de magnați, cîștigînd merite mari în campaniile militare ale regelui Ludovic duse între 1345 și 1354, au avut la un moment dat influență preponderentă la curtea regală. Această mare nobilime feudală, înconjurată fiind de o serie de *familiares* sau *officiales* din rîndurile micii nobilimi, nurnită pentru obligațiile sale militare directe față de rege *milites*, a căutat să-și întărească pozițiile în detrimentul diferitelor pături țărănești. În felul acesta a fost considerabil întărit aparatul statului feudal³.

¹ 18 Octombrie 1344: „*Magister Andreas, Comes trium Generum Siculorum de Brasow et de Bistricia*” (Documente privind istoria României, veac XIV, vol. IV, doc. nr. 270, p. 213). 1349, 7 decembrie: „*Magister Andreas comes Siculorum, Brasoviensis, Zathmariensis et Maramorosyensis*”. Zimmermann-Werner, U. B., op. cit., vol. II, p. 72.

² Joseph Teutsch, *Kurzgefasste Geschichte des Burzenlandes 1748*, în „*Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt*”, vol. IV, p. 98, 1345 martie 3: „*Einfall der Tataren aus der Csik und dem Szeklerland, welche alles verwüstet, die Schlösser zumal im Burzenland ausgenommen die Croner und Rosenauer Burg demolierten, die Leute fingen und geplündert. Dieser Einfall war so heftig, dass die meisten Schriften und Privilegien verloren gingen, welche der König Ludwig zumal den Kronern hat wieder geben müssen*”.

³ Erdélyi László, *Árpádkori társadalomtörténetünk legkritikusabb kérdesei*, în „*Történeti Szemle*”, 1915, p. 32, 202, 234, 481; vezi și Akos v. Timon, *Ungarische Rechtsgeschichte*, Budapesta, 1904, p. 142/7, 213/18, 707/18.

Cea mai importantă funcție a comitelui regal al Brașovului era cea de comandant al oastei regale și al castelelor regale existente la Brașov, Feldicara, Codlea, Prejmer, Hălchiu și mai târziu la Bran și Piatra Craiului. În calitate de comandant al garnizoanelor cetăților regale și în cea de administrator suprem al vastului domeniu regal, comitele avea posibilitatea să dispună în mare măsură de locuitorii satelor acestui teritoriu¹.

Comitele Brașovului îndeplinea în numele regelui funcția de judecător regal, fiind instanța de apel în pricinile mai mici, însă prima și ultima instanță în cazurile numite *publica criminalia*. Din această atribuție îi reveneau comitelui — sau reprezentantului său — venituri considerabile, în urma taxelor de judecată (birșaghii) și a amenzilor pe care le încasa².

Încasarea censului direct pe care trebuia să-l achite orașul și comunele libere ale districtului în fiecare an vistieriei regale — așa-zisa dare de Sfântul Martin, de 150 mărci de argint — era un privilegiu al comitelui. Această operație se făcea însă în colaborare cu organele reprezentative ale orașului și ale comunelor libere. Delegaților comitelui regal, deci vicecomiților, castelanilor și oamenilor lor, le revenea dreptul la încasarea taxei vamale — tricesimale³ — de la toate mărfurile care treceau în Țara Românească, în special prin stațiunea vamală de pe lângă Bran. Castelanii și vicegerenții, în calitate de reprezentanți ai comitelui, mai aveau dreptul la așa-zisele *regalii minore*, de ex. la veniturile morilor existente în Țara Bîrsei și la monopolul desfacerii și vînzării sării, ce se făcea în Țara Bîrsei la târgul Feldioara⁴ și la Bod.

Comitele Brașovului, fiind în primul rînd comitele secuilor, nu a avut obiceiul să stea prea mult timp pe teritoriul comitatului. De aceea, el își exercita în cele mai multe cazuri funcția, legată de însemnate venituri, cu ajutorul reprezentanților săi, deci delegînd pe vicecomiții indicați de documente de mai multe ori, odată cu numele comiților. Ei își exercitau în același timp efectiv funcția de castelani ai cetăților existente în comitatul Brașovului.

Primul amintit de documente în seria acestor vicecomiți, care a exercitat în numele comitelui secuilor sau al voievodului transilvan atribuțiile comitelui Brașovului, a fost Petru, fiul lui Dominic de Juc, indicat în această funcție în 9 iulie 1355⁵. Cu el se inaugurează o situație care a durat pînă la sfîrșitul secolului al XV-lea.

După familia magnaților Latczkfi, familia Leukus (Lökös) ajunsese, pe la anul 1350, la curtea regelui Ludovic la o influență preponderentă.

¹ G. E. Müller, *Die Grafen des Kronstädter Distriktes bezw. des Kronstädter Provinzialverbandes*, în *Archiv des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde N. F.*, vol. 42, Sibiu 1925, p. 308—380, indică între atribuțiile comitelui regal pe cea de protecție a locuitorilor comitatului: față de incursiunile venite dinafară, precum și pe cea de suprație militară (*Kriegshoheit*), avînd dreptul să pună garnizoare în toate cetățile regale. p. 357—358.

² *Ibidem*, p. 336—357.

³ *Ibidem*, p. 360—361.

⁴ *Ibidem*, p. 363—365.

⁵ Zimmermann-Werner, *Urkundenbuch*. vol. II, p. 87.

În vreme ce Nicolae Lökös a fost voievod transilvan, vărul său Lökös de Raholț ajunsese, între anii 1353—1360, postelnic al curții regale, ocupînd în același timp și funcția de comite al secuilor, al Bistriței, al Brașovului, al comitatelor Ugocia și Maramureș. Această situație l-a pus în imposibilitate să-și îndeplinească efectiv funcția de comite de Brașov și să reprezinte cu tărie poziția comitatului, contestată de reprezentanții orașului Brașov¹.

Încetînd, după anul 1345, pentru sud-estul Transilvaniei primejdia atacurilor și incursiunilor tătărești, politica dusă de regele Ludovic I a fost din ce în ce mai mult influențată de tendința de a respecta și de a promova interesele orașelor Sibiu și Brașov. Creșterea producției de măr-furi care s-au executat în atelierele meșterilor breslași, de calitate superioară în comparație cu altele, deschidea o dezvoltare promițătoare schim-bului economic cu Țara Românească. Regele, interesat în mare măsură în dezvoltarea orașelor, prin care îi reveneau venituri importante, le pro-mova prin acordarea de privilegii însemnate, date de multe ori în detrimentul intereselor și a puterii comitelui regal.

Astfel, Ludovic I acordă Brașovului în anul 1353² cunoscutul pri-villegiu, numit, pentru importanța ce o avea pentru dezvoltarea orașului, „Ludoviceum”, privilegiu de mai multe ori reconfirmat de el și de urmașii săi. Prin acest document i s-a recunoscut Brașovului dreptul la o conducere autonomă, exercitată prin dregătorii săi, aleși din rîndurile cetățenilor. Comitelui regal, în calitate de reprezentant al regelui, i-a rămas numai atribuția de control și de supraveghere³. În acest document sînt specificate pentru prima dată denumirile organelor autonome ale orașului, care au existat desigur și înainte, anume funcția de *villicus*, comite teritorial (*comes terrestris*), numit mai tîrziu *judex* (județ), prima dată amintit în anul 1368. Acești funcționari au fost aleși din rîndurile cetățenilor speci-ficați ca *cives et hospites*. Organele reprezentative ale orașului au obținut prin acest privilegiu dreptul să colaboreze la judecata comitelui regal. Judelui sau comitelui teritorial i s-a recunoscut dreptul la a patra parte din taxele de judecată, în timp ce prolocutorilor, reprezentanți ai comunelor în cauză, le revenea a cincea parte din acele taxe, rămîinînd, bineînțeles, comitelui regal sau vicecomitelui, 55% din acele venituri⁴.

Pentru a întări poziția clasei feudale din comitatul Brașovului, regele Ludovic I făcu mai multe acte de danie, conferind noi moșii și sate din vastul domeniu regal unor familii nobiliare. Seria acestor acte de danie o inaugură, în anul 1361, cînd a fost înzestrat nobilul Tal sau Teel din Prejmer, fiul lui Petru, nepotul lui Detricus, cu posesiunea satelor Lel-

¹ Zimmermann-Werner, *Urkundenbuch*, vol. II, p. 150, 9 iulie 1355: *Magister Lenkus, comes Siculorum et de Brassou, necnon Petro filio vicecomitii dicti comitatus de Brassou*.

² Hurmuzaki-Densusianu, I, 2, nr. 30: *Urkundenbuch*, II, p. 93—95. „Ludoviceum”-ul poartă data de 28 martie 1353.

³ Despre competența judecătorească a comitelui secuiesc în calitate de comite regal al Brașovului în cazuri de diferende între comunele districtului, vezi G. E. Müller, *Stühle und Distrikte* etc., Sibiu, 1941, p. 10—11.

⁴ Prolocutorii trebuie deosebiți de asesorii judecătorești (*Beirichter*); la procese aveau dreptul numai țîrgurile libere, ca Rîșnovul, Codlea, Feldioara și Prejmerul.

falva și Mykfalva (două sate dispărute între Prejmer, Hărman, Săcele și Budila), situate, cum o precizează actul de danie, în comitatul Brașov¹. Este o concludentă dovadă că vechiul comitat a inclus în teritoriul său și aceste părți.

În anul 1362, clericul Nicolae, decanul capîtlului bîrsan, și fratele său Rudolf din familia Zombor sînt confirmați ca posesorii nobiliari ai satului Cristian, avînd acolo dreptul la moară. Această comună trecînd însă curînd, sub noua denumire de *Nova Civitas* (Neustadt), între comunele libere, familia Zombor pare că a fost despăgubită — după cum rezultă dintr-o nouă conferire din anul 1373 — cu alte posesiuni situate pe teritoriul domeniului regal și anume cu unele părți ale satelor săcelene².

În anul 1366, nobilului bîrsan Petru de Ghimbav, fiul lui Mihai, îi este confirmată posesiunea Satului Nou³, situat pe teritoriul domeniului regal din comitatul Brașovului.

În condițiile expansiunii statului maghiar spre părțile situate în estul și sudul Carpaților, regele trebuia să confere și să distingă cu asemenea danii pe unii reprezentanți ai aristocrației sale militare (*lobagiones regales*) și ai nobilimii militare de rînd (*miles*) care și-au cîștigat merite în decursul acestor expediții. Astfel, în anul 1366, regele conferi comitelui Ztanislaus din comitatul Maramureș, satele Cernatu, Baci, Turcheș și Satulung, situate între rîurile Timiș și Tîrlung⁴. Un an mai tîrziu, comitele Iacob de Drag, înrudit cu cel dintîi, numit „de Brașov”, un descendent al renumitei familii Drag (Dragoș, Drágffy), fu înzestrat cu posesiunea satelor Budila, Zizin, Domukusháza și Puchna (cele două din urmă azi dispărute), apoi cu satele Bran, Tohan și Zărnești⁵. Din titlul său „de Brașov” rezultă că acest Iacob de Drag a posedat încă înaintea acestei danii și alte moșii în apropierea Brașovului. El a ajuns în stăpînirea acestor posesiuni în urma înrudirii sale cu familia Zombor, familie feudală ce a posedat încă pe timpul domniei regelui Carol Robert întinse moșii în Țara Birsei. Comitele Iacob de Drag și fratele său Nicolae au deținut pe acea vreme întinse domenii și în alte părți ale Transilvaniei (în comitatele Cluj și Turda și în Maramureș) ; nu credem că ar fi domiciliat, de fapt, în unele sate din comitatul Brașovului, aducînd acolo pe *familiarii* maramureșeni. Aceasta rezultă din actul de înțelegere întocmit la 12 mai 1370 la Soimoșul român, cu ocazia adunării nobililor care se întruniseră sub conducerea palatinului Ladislau de Opehn (Opa) pentru a lua o hotărîre împotriva hoților și altor răufăcători din comitatul

¹ Zimmermann-Werner, *Urkundenbuch*, vol. II, p. 130, nr. 784. Se conferă lui Tyl, fiul lui Detricus de Prejmer, satele Lelfalva și Mykfalva din comitatul Brașov, după ce luase sfîrșit, un an mai înainte (18 februarie 1360), diferendul între cel dintîi cu Nicolae de Budila. *Ibidem*, vol. II, nr. 763, p. 175.

² *Ibidem*, nr. 792, p. 148.

³ *Ibidem*, nr. 873, p. 272.

⁴ Publicat în E. v. Trauschenfelds, *Die Rechtslage des ehemaligen Törzburger Dominiums*, Brașov, 1871, anexa E. ediția a 2-a, 1882, anexa 3, Regest Z. W. II, nr. 850, p. 212—13.

⁵ Zimmermann-Werner, *op. cit.*, vol. II, nr. 884, p. 279—80.

Caraș. Intre nobilii (*iobagiones regales*) și cnejii români care sînt menționați în acest document ca participanți la adunare apar și doi feudali români maramureșeni, anume Stoica și fiul său Voicu, cu indicația că ei sînt domiciliați în satul Bran (*commorantes*). Ei au fost instalați în aceste sate desigur ca *familiari* ai compatriotului lor maramureșan, anume al comitelui Iacob de Drag, *dictus de Brașov*¹.

Regele Ludovic interveni în anul 1373 și în interesul lui Nicolae de Zombor, ajuns între timp episcop de Cenad, și al fiului răposatului său frate Rudolf, Matei, cărora le confirmă dreptul lor de moștenire asupra unor părți (sesii) din satele Budila, Dominikusfalva, Lylandorf și Mikefalva (cele din urmă donate fiind în 1361 lui Teel din Prejmer), apoi Zizin, Zărnești și Tohan, posesiuni pe care și le-ar fi însușit fără drept comitele Iacob Drag de Brașov². Se pare, deci, că posesiunea veche Cristian, trecînd sub noua denumire a satului *Nova Civitas* în rîndurile comunelor libere, familia Zombor a fost despăgubită, după cum rezultă din această conferire, prin donarea altor posesiuni situate pe domeniul regal, primind în satele săcelene unele sesii. Dacă numai la șase ani după ce i-au fost conferite posesiunile acestui magnat cu influență, regele se lasă îndemnat să confere unei alte familii o parte din moșii, poate fi vorba numai de recunoașterea unor drepturi mai vechi, invocate printr-o reclamație căreia i s-a dat urmare. Este, deci, sigur că răposatul Ladislau de Brașov și urmașii săi Nicolae, Rudolf și Matei se trag din vechea familie Zombor, dintre membrii căreia au fost numiți primii comiți ai comitatului Brașovului.

Prin conferirea acestor sate sau a unor părți din ele unor mari familii, străine acestor locuri, populația existentă nu a încetat să aparțină mai departe autorităților militare și jurisdicției comitelui regal, reprezentat de vicecomitele sau de castelanii săi. Din această cauză, locuitorii acestor sate nu au putut fi supuși la o stare de dependență completă, în rînd cu *inquilini* și *colonii* de pe moșiile nobiliare, și au putut păstra unele din vechile lor libertăți.

Expediția regelui Ludovic I din anul 1368 împotriva domnului Vlaicu, cu scopul de a supune Țara Românească, a pornit din comitatul Brașovului, participînd la ea, desigur, numeroși plăieși și *castrenses* din cetățile regale apropiate. Oastea pornind din Țara Bîrsei, a luat drumul Teleajenului, prin punctul Cheia și s-a îndreptat spre valea Dimboviței superioare, unde suferi o grea înfrîngere³.

Ca urmare a înfrîngerii, punctul de graniță și de vamă din pasul Bran, care se găsea pînă atunci în apropierea Rucărului, a trebuit să fie mutat mai spre nord, către o poziție strategică mai favorabilă, în apropierea locului unde se afla castelul⁴.

¹ Hurmuzaki-Densusianu, vol. I, 2, p. 164, și Lukinik-Gálldi, *op. cit.*, p. 227.

² Zimmermann-Werner, *Urkundenbuch*, vol. II, nr. 1010, p. 407.

³ Gh. I. Brătianu, *L'expédition de Louis de Hongrie en Valachie*, „Revue historique de sud-est européen”, 1937, p. 147.

⁴ G. Treiber, *Die Törzburg*. în „Die Burgen des Burzenlandes”, Brașov, 1929, p. 189.

V. Descompunerea comitatului Brașovului în condițiile dezvoltării economice a orașului Brașov

Primejdia otomană, devenită mai iminentă în urma supunerii unor părți ale Bulgariei de către sultanul Murad, îl determină pe Ludovic I să întreprindă în primăvara anului 1377 o nouă expediție în Peninsula Balcanică, de data aceasta cu forțe mai însemnate. Ludovic, întorcându-se din această expediție prin Transilvania, consideră drept o necesitate de mare urgență să întărească punctele principale de intrare către Țara Românească. În seria acestor măsuri trebuie încadrată și ridicarea anterioară a cetății Tâlmaciului, în anul 1370, după incursiunea făcută de domnul Țării Românești în aceste părți în anul 1370, cetate care stăpînea defileul Oltului, precum și a celei de lângă Orșova, situată pe drumul Banatului. Cu ocazia acestor măsuri, Ludovic I emite, la 15 noiembrie 1377, din localitatea Zolen (Slovacia) documentul cel mai însemnat, atât pentru viitorul comitatului regal, cât și pentru orașul și districtul Brașov. Regele, dorind să-și întărească granițele țării în aceste părți, acceptă oferta făcută de locuitorii Brașovului de a ridica — pe cheltuiala lor, cu oamenii și cu materialul lor — în pasul Bran un castel nou. Ludovic acordă în schimb orașului privilegii noi, pecetluind prin ele autonomia Brașovului și rolul lui de conducere asupra celor 13 comune libere din podișul Țării Bîrsei¹.

În urma acestui privilegiu, comitele regal — sau reprezentantul lui — avea dreptul să fie găzduit în oraș și să primească în fiecare an, drept dar de onoare, un cal în valoare de 20 florini. Rezultă de aici că acesta avea obiceiul să vină o dată pe an la Brașov, ținînd ziua de judecată în calitate de jude regal. În legătură cu obținerea dreptului de conducere asupra celor 13 comune, documentul are, de asemenea, o importanță deosebită. Prin el, regele acordă comunelor Codlea, Feldioara, Măieruș, Ghimbav, Rotbav, Rîșnov, Prejmer, Cristian, Vulcan, Hălchiu, Sf. Petru, Bod și Hărman toate terenurile folosite în comun, situate între ele și în jurul lor, adică pădurile, poienile, fînețele, pășunile și apele. S-a creat astfel o legătură teritorială între aceste comune, deci un teritoriu nou, în care populația liberă a fost înzestrată cu un fel de autonomie administrativă, controlată și condusă de orașul Brașov, separată de restul comitatului regal. Acest teritoriu ce se găsea sub conducerea orașului se numea „district” sau „provincia”.

Unitatea administrativă și teritorială a comunelor libere din Țara Bîrsei nu a existat de la începutul colonizărilor germane, cum au susținut istoricii sași de pînă acum. Pînă la sfîrșitul secolului al XIV-lea și chiar în prima jumătate a secolului al XV-lea, mai multe documente indică numele unor feudali care au posedat și care au exercitat în unele din aceste comune „libere” drepturi nobiliare (dreptul la decimă, la moară, sesii

¹ Hurmuzachi, I, a, nr. 190, p. 242 și Zimmermann-Werner, *Urkundenbuch*, vol. II, nr. 1085, p. 470—481.

nobiliare), purtînd, după obiceiul feudal, titlul de *comes* după numele unora din acele comune, ca : comes de Ghimbav, Bod, Codlea etc.¹.

Unitatea administrativă a acestor comune s-a format deci treptat, într-un proces mai îndelungat, paralel cu obținerea privilegiilor Brașovului, acordate de regii angevini și mai ales de urmașul lor, Sigismund de Luxemburg, interesați în dezvoltarea și promovarea acestui oraș important.

Din această situație, istoricul Georg E. Müller² și după el E. Lukinich³ au tras concluzia greșită că teritoriul comitatului regal al Brașovului s-ar fi mărginit numai la orașul și la cele 13 comune ale districtului brașovean, afirmînd că ar fi existat numai un comitat regal al orașului și al districtului, unde comitele și-ar fi exercitat exclusiv atribuțiile sale speciale (*Grafenrechte*). După ei, teritoriul domeniului regal înconjurător din sud-estul, sud-vestul, vestul și nordul Țării Bîrsei (vezi harta anexată) nu ar fi fost inclus în comitatul Brașovului. Aceasta, aparținînd comitatului Alba, ar fi format numai un castellanat (*várispánság — Burggrafschaft*), compus din comunele nelibere. Acești istorici trec cu vederea că comitatul regal al Brașovului a existat mult înainte de a se fi format districtul brașovean cu privilegiile sale și faptul că în multe documente comunele nelibere din Țara Bîrsei sînt indicate ca fiind situate în comitatul Brașov (de ex., Teliu și Budila)⁴. De altfel, întreaga istorie a Ungariei și Transilvaniei cunoaște numai cazuri în care din unele castellanate regale s-au format cu timpul comitate regale, dar nicidecum că un comitat regal existent s-ar fi transformat într-un castellanat simplu⁵.

Comitele regal al Brașovului fiind atît administratorul acestor domenii regale, cît și comandantul garnizoanelor cetăților ce se găseau, atît în district (Feldioara, Brașov, Codlea, Prejmer, Rîșnov), cît și pe teritoriul domeniilor regale (Bran, Piatra Craiului, Hălchiu), puterea militară și jurisdicția sa s-au extins asupra ambelor teritorii, care la început, formau o unitate.

Privilegiile date de regii angevini și de urmașii lor locuitorilor districtului erau de natură să slăbească și mai mult unitatea comitatului și să reducă considerabil puterea comitelui. Drept consecință, comitele regal sau reprezentantul său și-au exercitat de atunci puterea asupra a trei feluri de teritorii cu situații juridice deosebite :

a) asupra domeniului regal rămas,

b) asupra satelor din domeniul regal date în posesiunea altora, unde populația existentă ajunsese mai repede într-o stare de dependență crescîndă,

c) asupra părții centrale, cu o populație liberă, numită „provincia” sau „districtul” brașovean, în fruntea căruia se situa Brașovul.

¹ În anul 1366 apare Petru de Ghimbav ca posesorul Satului Nou. Hurmuzaki, 1, 2, nr. 92, p. 133. Comitele Iacob de Bod posedă moara din acel sat. Zimmermann-Werner, *Urkundenbuch*, vol. II, nr. 316, p. 918, doc. cit. Iacob de Drag, „*dictus de Brașov*” obține zeciuiala comunei Cristian din districtul brașovean.

² G. E. Müller, *op. cit.*, p. 307.

³ E. Lukinich, *op. cit.*, p. 41.

⁴ Zimmermann-Werner, *Urkundenbuch*, vol. II, nr. 763, p. 175.

⁵ Pesthy Frigyes, *A magyarországi várispánságok története különösen a XIII-ik században*, Budapesta, 1895.

Concomitent cu ridicarea castelului Bran (menționat în documente și Therch, Töröz, Turcs, Turcz, Trurcsfeste), sediul comitatului se mută în acest castel. Regele Ludovic întări noua cetate prin instalarea unei garnizoane puternice, formată din arcași englezi, ostași instruiți, renumiți în decursul războiului de o sută de ani¹.

În 1378, regele Ludovic I numi pe feudalul Ioan de Scharfenock comite de Brașov și totodată castelan al cetăților Bran și Tâlmăciu, ambele situate la granița de sud a Transilvaniei². Din această numire rezultă că regele a încercat să despartă funcția de comite de Brașov de cea a comitelui secuilor, la granița de sud-est nemaifiind necesară o organizare militară unică³. Regele încercă totodată să transforme sistemul militar de apărare existent în aceste părți, încredințat voievodului transilvan în calitate de comite de Alba, printr-o nouă organizare mai direct legată de puterea regală. Boala îndelungată și moartea regelui zădărnicesc realizarea acestor planuri⁴.

Pe timpul domniei regelui Sigismund (1387—1437), privilegiile noi conferite Brașovului au mărit și mai mult poziția și prestigiul orașului în detrimentul puterii comitelui regal, funcție exercitată de comitele secuilor. Situația privilegiată a Brașovului, la sfârșitul secolului al XIV-lea, era expresia și rezultatul importanței economice și militare pe care o prezenta acest oraș pentru regele Sigismund, în ansamblul ambițioaselor sale planuri politice și în acel al acțiunilor sale militare îndrăznețe și aventuriste îndreptate împotriva puterii otomane. Orașul, locuit fiind de un număr însemnat de cetățeni necatolici, în primul rând români, apoi bulgari, armeni, greci — pare că a fost, încă de pe atunci, cel mai important centru comercial și meșteșugăresc pentru toate țările învecinate⁵. Sigismund, avînd nevoie de sprijinul material al orașului pentru a putea realiza planurile sale ambițioase, era dispus să obțină ajutorul pîrgarilor orașului — unde ședea de multe ori luni întregi — prin acordarea de privilegii noi, date chiar în detrimentul altora⁶.

Procesul de destrămarea a domeniului regal și cel de slăbire a puterii comitelui regal au stat în directă legătură cu aceste planuri. O expresie a noii situații a fost faptul că, din timpul domniei regelui Sigismund, comiții secuilor nu mai purtau în mod regulat titlul de comite de Brașov⁷.

¹ Istoria României, vol. II, 1962, p. 278, citează pentru această relatare pe Thuróczi, *Chronica Hungarorum*, partea a III-a, cap. 38. *Scriptores Rerum Hungariae*, ed. Schwandtner, I, p. 248.

² Zimmermann-Werner, *Urkundenbuch*, vol. II, p. 497.

³ Ion Minea, *Principatele române și politica orientală a împăratului Sigismund*, București, 1919, p. 50.

⁴ G. E. Müller, *op. cit.*, p. 371.

⁵ Zimmermann-Werner, *Urkundenbuch*, vol. III, nr. 1445, p. 246—247: Papa Bonifaciu al IX-lea emite în 15.XII.1399 un act de indulgență pentru convertirea numeroșilor necatolici care locuiesc în Brașov.

⁶ Roth K., *A magyar királyok hadjáratai*, Budapesta, 1914.

⁷ Ultimii comiți secuși amintiți de documente, care au mai purtat titlul de comite de Brașov în timpul domniei regelui Sigismund, sînt: a) Ștefan de Kanizsa, amintit la 13.III.1395 (*Urkundenbuch*, vol. II, p. 142); b) Petru de Perény, Ioan de Maróth, la 12.1.1398 (*ibidem*, p. 212); c) Mihail de Nádas, la 4.V.1408 (*ibidem*, p. 462).

indicînd numai unde era necesar acest lucru și urmărind mai departe veniturile și privilegiile ce le reveneau din acea funcție. În primăvara anului 1395, cu ocazia primei șederi îndelungate a regelui la Brașov și în Țara Bîrsei, castelul Bran trecu pentru mai mult de 20 de ani în posesia domnului Țării Românești¹.

Alianța încheiată cu Mircea cel Bătrîn, cît și dăruirea castelului, erau o recunoaștere din partea lui Sigismund a importanței militare și politice ce reprezenta pentru dînsul acest aliat, certat cu sultanul și scos pentru moment din domnie. Pentru domnul român, posesiunea castelului Bran avea o importanță strategică deosebită și prin faptul că-i asigura o legătură directă cu posesiunile sale din districtul Făgărașului².

În acest an, (1395), regele conferi satele Zărnești și Tohan, situate pe teritoriul domeniului Bran — așa fiind numit, de atunci, întregul domeniu regal din Țara Bîrsei, după numele castelului considerat *caput bonorum* — unei familii de patricieni brașoveni ajunși nobili³. Trei ani mai tîrziu, dania regală făcută acestei familii a fost întărită printr-o nouă conferire⁴. Pentru posesiunea ambelor sate românești, beneficiarii au fost obligați să despăgubească, printr-o contribuție anuală fixă, pe castelanul din Bran. Este vorba de parohul brașovean Toma Sander (Sander) și de frații săi Iacob, Cristian și Ioan, care au fost fiii lui Matia de Sancta Agatha, cărora li s-a conferit o treime din aceste sate. O altă treime a revenit lui Antoniu Sander de Sancta Agatha (Agnita), fiul lui Mihai, în timp ce lui Nicolae, fiul lui Herbord, comite de Codlea, i s-a recunoscut dreptul la ultima treime. Acești nobili s-au folosit de dubla lor calitate de pîrgari brașoveni și totodată de posesori feudali ai unor sate din domeniul regal pentru a îngrădi, în favoarea orașului, și mai mult puterea comitelui regal, deținută de castelanul cetății Bran, unde se mută sediul administrativ al comitatului. Unii dintre membrii familiei amintite au fost, la un moment dat, dispuși să cedeze drepturile lor asupra unora din aceste sate în favoarea noii biserici parohiale din Brașov, Biserica Neagră de astăzi, clădire ce se ridică în acel timp din inițiativa amintitului paroh Tomas Sander⁵. A fost nevoie de intervenții repetate ale conducătorilor orașului pe lângă regele Sigismund, care se afla departe de Transilvania, pentru a obține pentru această cedare autorizația regală și să se stabilească, pe calea unui proces îndelungat, suma despăgubirii.

Procesul de fărîmîtare a domeniului regal din Țara Bîrsei a continuat și la începutul secolului al XV-lea. În anul 1404, satele Satul Nou și Comloș (sat dispărut, situat în apropiere de Hălchiu) au ajuns, prin donație, în posesiunea a doi patricieni brașoveni ajunși nobili, anume în

¹ Hurmuzaki I., a, nr. 302, p. 357, și Zimmermann-Werner, *Urkundenbuch*, vol. III, nr. 1351, p. 139—140.

² I. Clinciu, *Cum a ajuns Mircea în stăpînirea Branului*, București, 1939, p. 23.

³ Hurmuzaki I., a, nr. 308, p. 368—369, și Zimmermann-Werner, *Urkundenbuch*, vol. III, nr. 1351, p. 139—140.

⁴ *Ibidem*, nr. 331, p. 398, și Zimmermann-Werner, *Urkundenbuch*, vol. II, nr. 1659, p. 540—541.

⁵ Zimmermann-Werner, *Urkundenbuch*, vol. II, nr. 1714, p. 569.

cea a lui Antoniu Sander, care renunțase la drepturile sale asupra satelor Tohan și Zărnești, și în cea a judeului Ioan de Seidenschwanz¹.

Datorită prestigiului său, orașului i s-a conferit un număr de donații, în urma cărora i-a crescut considerabil autoritatea față de castelanii din Bran, care exercitau efectiv atribuțiile comitelui regal în numele comitelui secuilor. În vreme ce castelul se afla în posesiunea voievodului Țării Românești, castelanii își aveau sediul în celelalte cetăți regale din comitat.

Semnificativ pentru noua situație creată prin aceste danii ale regelui Sigismund este faptul că, din anul 1395, la procesele purtate în Brașov nu mai este obligatoriu apelul la instanța de judecată a comitelui secuiesc². Orașul pare a fi ajuns în posesiunea dreptului să judece și ca instanță de apel în toate procesele locuitorilor orașului și districtului. Acestei situații i s-a dat o confirmare legală în anul 1412, prin privilegiul acordat de voievodul transilvan Stibor³.

Importanța multiplă ce o avea Brașovul pentru regele Sigismund l-a determinat pe acesta să sprijine, încă cu ocazia primei sale vizite din anul 1395, urmată de altele în anii 1397, 1398, 1419 și 1427, lucrările de fortificare a orașului, obligînd pe locuitorii satelor din jurul orașului să contribuie prin prestații efective la aceste lucrări. Ingrijorat fiind de incursiunile turcești, devenite iminente după moartea lui Mircea cel Bătrîn — în anul 1421, Țara Birsei a fost încercată din nou de o astfel de invazie dezastruoasă de mari proporții⁴ — Sigismund ia administrația și comanda castelului Bran din mâinile urmașilor slabi ai lui Mircea, trecîndu-le sub administrația militară a voievodului transilvan⁵. Cedînd, în sfîrșit, stăruințelor repetate ale voievodului transilvan, regele lăasă nevătămate privilegiile și drepturile ce le aveau comiții secuilor asupra domeniului Bran și asupra veniturilor ce li se cuveneau în calitate de comiți ai Brașovului. Ei păstrau și mai departe dreptul de a instala pe castelanii din cetatea

¹ Zimmermann-Werner, *Urkundenbuch*, vol. III, nr. 1520, p. 333.

² G. E. Müller, *op. cit.*, p. 338—351. Autorul se ocupă în mod detaliat de atribuțiile judecătorești pe care comitele secuiesc le-a avut în orașul și districtul Brașov. Ele au fost mult îngădite prin introducerea treptată a normelor regulamentului orașenesc de la Buda, redactat și codificat în anul 1413. Competența comitelui nu s-a extins de la început asupra domeniilor legate de promovarea produselor meșteșugărești (dreptul de depozit, tîrg, judecată la folosirea măsurătorilor false). Ele au fost mult îngădite prin lărgirea dreptului de judecată a comitelui teritorial (*judex terrestris*) sau a judeului, funcționarul cel mai înalt ales din rîndurile cetățenilor, obținut în urma privilegiilor acordate orașului în anii 1412 și 1428 de regele Sigismund. Müller prezintă aceste privilegii în mod static și izolat, nu în cadrul unui proces istoric legat de dezvoltarea economică a orașului.

³ Zimmermann-Werner-Gündisch, *Urkundenbuch*, vol. IV, nr. 1642, p. 544—545 și nr. 1864, p. 102—103 din 7 iunie 1419. Vezi și B. P. Hașdeu, *Castelul în posesiunea Basarabilor*, în „Columna lui Traian“. Hurmuzaki, *Documente*, XV, nr. 11, p. 10.

⁴ Gustav Gündisch, *Die Türkeneinfälle in Siebenbürgen bis zur Mitte des 15. Jahrhunderts* („Jahrbuch für Geschichte Osteuropas“, Leipzig, 1937, p. 399), contestă exactitatea datelor cronicii murate de la Biserica Neagră din Brașov, cu privire la distrugerea Brașovului și ducerea în captivitate a întregului senat.

⁵ Voievodul transilvan consideră toate cetățile regale drept situate pe teritoriul comitatului Alba, de ex. și Sebeșul. Vezi Teleki József, *A hunyadiak kora...* vol. X nr. 265, p. 99—102.

Bran, care încasau aici și în secolul al XV-lea taxele vamale care le reveneau¹.

În aceeași vreme, comandamentul cetăților regale din Țara Bîrsei, în primul rînd al cetății Bran, a trecut în mîinile voievodului transilvan, care era în același timp și comite de Alba. Este semnificativ pentru noua situație care s-a creat prin această măsură că, începînd cu al doilea deceniu al secolului al XV-lea, satele nelibere situate pe domeniul regal din Țara Bîrsei sînt indicate de documente ca fiind așezate pe teritoriul comitatului Alba, nemaifigurînd ca aparținătoare comitatului sau districtului Brașovului, cum apar în documentele anterioare. Această situație de drept echivocă și neclară — suprapunere de trei competențe (voievodul transilvan, comitele secuiesc, districtul autonom) — deschise calea pentru descompunerea totală a comitatului regal al Brașovului, proces lent, desfășurat în decursul secolului al XV-lea.

În acea vreme comitele secuilor lăsa exercitarea drepturilor sale cu totul pe seama vicecomiților, precum și a oamenilor (*familiarilor*) acestora. Deci, castelanilor din Bran — de obicei existau doi² — și familiarilor acestora le revenea dreptul să încaseze taxele vamale tricesimale pe teritoriul comitatului, pe care le percepeau pe seama vistieriei regale și să participe la celelalte regalii din Țara Bîrsei care li se cuveneau, conform tradiției (veniturile după mori, taxă de judecată, taxa de sare etc.). Pe tema acestor taxe și venituri s-au ivit adeseori controverse și certuri între castelanii cetății Bran și între conducerea orașului, care le-a contestat, în urma privilegiilor recent obținute, dreptul la cele mai multe din aceste regalii, de ex. la cel de moară, conferit în anul 1427 cu ocazia șederii regelui Sigismund la Brașov³. Din interpretarea diferită a acestor privilegii s-au creat situații neclare și fricțiuni permanente⁴.

Asemenea conflicte s-au ivit mai ales la încasarea tricesimei pe mărfurile ce ieșeau sau intrau din și în Țara Românească prin punctul vamal de lîngă Bran. Această situație s-a complicat și s-a încordat prin permanentele acte samavolnice comise de oamenii castelanilor din Bran împotriva negustorilor din Țara Românească și prin vătămarea drepturilor domnilor munteni.

Între 1418 și 1420, voievodul Mihai, urmașul lui Mircea cel Bătrîn, avea dreptul să încaseze vama la Rucăr, Dîmbovița și Bran. După pierderea castelului Bran, urmașii săi se plîng în repetate rînduri pîrgarilor din Brașov de fărădelegile și de prădăciunile nesfîrșite la care sînt supuși oamenii lor din partea pîrcălabilor de la Bran⁵. Aceste plîngerii adresate conducerii Brașovului, interesată în menținerea unor relații comerciale nestingerite între Transilvania și Țara Românească, denotă rolul consi-

¹ B. P. Hasden, *Castelul Törzburg în posesiunea Basarabilor*, „Columna lui Traian“, vol. VI, 1875, p. 154.

² Hurmuzaki, *Documente*, XV₁, nr. 11, p. 10.

³ *Ibidem*, XV₁, nr. 14, p. 18.

⁴ Orbán Balázs, *A Székelyföldi leirása*, vol. VI, Budapesta, 1873, p. 376.

⁵ Al. A. Vasilescu, *Urmașii lui Mircea cel Bătrîn pînă la Vlad Țepeș*.

derabil ce-l juca acest oraș în mijlocirea relațiilor politice între regatul Ungariei și domniile Țării Românești¹.

În anul 1428, regele Sigismund, confirmând vechile privilegii date orașului și districtului Brașov, le cuprinse într-un privilegiu nou, compus din opt puncte. Între altele, el acordă brașovenilor scutirea de plata tuturor taxelor vamale ce se încasau la punctul de vamă de lângă castelul Bran, în afară de tricesima, la care au rămas în vigoare vechile dispoziții. În conformitate cu ele, brașovenii trebuiau să achite aceste taxe asupra mărfurilor duse în Țara Românească, numai o dată, la ducere, nu și la înapoiere².

Ridicarea zidurilor în jurul cartierelor meșteșugărești ale orașului, situate la poalele Tîmpei, deosebite de cealaltă așezare mai veche — Brașovul vechi — situat între Dealul Cetății și dealul Sprenghei — a luat un ritm susținut din anul 1420, apoi în 1422³ și în 1427, cu ocazia ultimei vizite a regelui Sigismund. Suveranul, ajuns între timp rege roman și împărat romano-german încoronat, a petrecut timp de șase luni în Brașov, cîrmuind din acest loc periferic numeroasele sale țări și provincii, care se întindeau pînă la oceanul Atlantic.

După terminarea lucrărilor de fortificare a zidurilor sale, Brașovul a devenit, pe la sfîrșitul domniei regelui Sigismund de Luxemburg, cea mai puternică cetate din Țara Birsei, întrecînd și în această privință importanța castelului Bran.

După moartea regelui Sigismund, comitele secuiesc Mihail de Nadaș a încercat încă o dată, în anul 1438, să restabilească vechea putere militară și unitatea comitatului Brașovului asupra districtului și orașului, chemîndu-le să se pună — în fața primejdiei iminente a unei năvăliri turcești — sub comanda castelanilor din Bran. Conducerea Brașovului însă, dispunînd de o organizație militară autonomă — conferită de Ludovic I, și de Sigismund — nu era dispusă, bineînțeles, să renunțe la această situație avantajoasă⁴.

Sub amenințarea incursiunilor otomane în Transilvania, lăncu de Hunedoara, ajungînd în anul 1441 voievod al Transilvaniei și comite secuiesc și prin aceasta și comite de Brașov — el este de altfel ultimul care a purtat acest titlu — nu voia să-și periclitaze bunele sale relații existente, atît cu domnul Țării Românești Vlad Dracul, cît și cu Brașovul, de dragul castelanilor de la Bran, acoperind isprăvile lor. Actele ilegale comise de oamenii castelanilor de la Bran au luat la un moment dat proporții atît de mari, încît periclitau întreg traficul de mărfuri între Transilvania și

¹ I. Bogdan, *Documente privitoare la relațiile Țării Românești cu Brașovul*, vol. I, 1413—1508, București, 1905.

² Zimmermann-Werner-Gündisch, *Urkundenbuch*, vol. IV, nr. 2051, p. 265—267.

³ În anul 1420, Sigismund ordonă fortificarea orașului, obligînd pe locuitorii comunelor districtului să-și dea concursul la această operă de mare însemnătate (vezi *Urkundenbuch*, vol. IV, nr. 1885, p. 129). În anul 1422, Sigismund iertă Brașovului darea Sf. Martin pe timp de 10 ani cu scopul ca acest venit să fie folosit pentru refacerea zidurilor distruse de turci în anul precedent (1421). Vezi *Urkundenbuch*, vol. IV, nr. 1910, p. 568, și G. E. Müller, *op. cit.*, p. 25.

⁴ Szabó Károly, *Szekely Oklevéltár*, vol. III, 1873, p. 186.

Țara Românească, necesitând astfel intervenția energică și repetată a voievodului Vlad Dracul pe lângă Iancu de Hunedoara, ca acesta să poruncească pîrcălabilor din Bran să nu mai supere pe supușii săi. Cu altă ocazie, domnul Țării Românești se adresează pîrgarilor Brașovului, invitîndu-i să pună capăt nedreptăților suferite de supușii săi la acest castel, amenințînd că se va depărta de alianța care îl leagă de Ungaria¹.

Este semnificativ pentru situația internă din Transilvania că Iancu abia după ce a ajuns guvernatorul Ungariei (1446) a fost în stare să pună capăt acestor acțiuni anarhice ce existau la granița de sud a Transilvaniei și care periclitau planurile sale militare și politice. Abia de atunci a avut posibilitatea să pună în funcția de castelan, în primul rînd, oameni devotați, care se distinseseră ca militari cu ocazia campaniilor sale împotriva turcilor. În felul acesta ajunse în anul 1447 nobilul român bănățean Nicolae de Bizere castelanul cetății Bran².

Politica dusă de Iancu de Hunedoara, în calitate de guvernator și căpitan suprem al Ungariei (1446—1452), față de orașul Brașov era determinată de interesele regatului maghiar. Avînd nevoie de resursele materiale, financiare și meșteșugărești pe care i le oferea Brașovul — considerat la un moment dat un fel de arsenal³ pentru oștile sale, sediul unei monetării⁴ autorizată de dînsul — guvernatorul era dispus la noi concesii, acordînd orașului drepturi și privilegii, chiar dacă ele lezau interesele castelanilor din Bran. Brașovenii, dîndu-și seamă de situația lor avantajoasă, au știut să stoarcă noi privilegii pe calea desăvîrșirii autonomiei lor teritoriale. Astfel, în anul 1453, Iancu confirmă parohiei brașovene posesiunea satelor Zărnești și Tohan⁵, după ce scutise pe negustorii din orașul și districtul Brașovului de la plata tricesimei, a taxei vamale ce o încasau castelanii din Bran⁶. Între anii 1454 și 1455, brașovenii au știut să tragă foloase considerabile din conflictul ce izbucnise între Iancu și clica oligarhică ce înconjură pe regele minor Ladislau al V-lea (Posthumus), în urma căruia cel dintîi demisionase din funcția de guvernator. Sfatul orașului reușind să intre în legături intime cu anturajul tînărului suveran, mai ales cu atotputernicul său unchi, contele Ulrich de Cilli, prin parohul orașenesc magistrul Ioan Reudel⁷, delegat oficial la Viena ca să-și termine studiile universitare, a știut să tragă importante foloase din această situație. Iancu de Hunedoara, aflînd de aceste legături, s-a văzut constrîns să acorde orașului noi concesii, pentru a evita trecerea în tabăra adversarilor săi

¹ I. Bogdan, *Relațiile Țării Românești cu Brașovul*, București, 1901, nr. 54—56, p. 78—80.

² *Arhivele Statului Brașov*, Fondul Privilegii, nr. 104.

³ Hurmuzaki, XV₁, nr. 43, p. 27. La 16 octombrie 1441, Iancu de Hunedoara și Nicolae de Ujlak, voievozi transilvăni, îngăduie brașovenilor să bată monede, cu toată reclamația făcută de voievodul muntean Vlad Dracul.

⁴ *Ibidem*, nr. 46, p. 29 și nr. 51, p. 31.

⁵ *Ibidem*, nr. 49, p. 40—41.

⁶ *Arhivele Statului Brașov*, Fondul Privilegii, nr. 139 și nr. 123. Regest: Hurmuzaki, XV₁, p. 40—41.

⁷ G. W. Seraphin, *Das Taufbecken der Kronstädter evangelischen Stadtpfarrkirche und sein Stifter Stadtpfarrer Magister Johannes Reudel*. „Archiv...“ Sibiu, 1907, p. 163—189.

înverșunați. Cedînd presiunii brașovenilor, fostul guvernator autoriză orașul să dărîme cetatea regală de pe muntele Timpa, ce se înălța deasupra Brașovului, simbolizînd puterea comitelui regal, sub pretextul oficial ca nu cumva să cadă vreodată în mîna sultanului, devenind un mare pericol pentru oraș¹.

Prin înlăturarea acestei cetăți importante, rolul Brașovului ca oraș a crescut considerabil, ajungînd unul din cele mai bine întărite locuri ale Transilvaniei.

Procesul de fărîmîțare a domeniului regal din Țara Birsei, numit și domeniul Bran, a continuat și în a doua jumătate a secolului al XV-lea. Au fost atinse de acest proces, în timpul acela, în primul rînd satele săcelene, apoi și Apața și Satul Nou. Donațiile cuprindeau însă mai puțin sate întregi, și mai mult părți ale lor, împărțite în sesii. Ele s-au conferit mai multor familii nobiliare din apropiere, de ex. familiei Sander și descendenților acesteia (Toșa și Santor), apoi nobililor Forro din Beîni², Nemeș și Beldi din Budîla și Teliu, precum și magnatului Gereb de Vingart, înrudit cu familia Sander și cu Huniazii. În actele de donație făcute asupra părților din acele sate săcelene se menționează uneori că locuitorii erau de două categorii sociale bine distincte: *incolae* (locuitori liberi) și *inquilini* (populație dependentă)³.

Prioritatea elementului românesc din cele mai multe comune săcelene și colonizarea mai recentă a populației maghiare, cunoscută sub numele de „ciangăi”, nu rezultă numai din donumirea de *septem villae Walachicales* sau *Bleschdörfer*, sub care apar în documente și în registrele de socoteli ale orașului Brașov, păstrate începînd cu anul 1503⁴. Aceasta o indică și actul emis în anul 1456 de regele Ladislau al V-lea, în care se ordonă comitelui secuilor și castelanilor din Bran să respecte dreptul parohiei Sfîntului Mihai (Cernatu) la zeciuiala ce au încasat-o pe nedrept castelanii pe seama lor⁵. În acest document se precizează totodată că

¹ Hurmuzaki, XVI, nr. 189, p. 630 (originalul în *Arhivele Statului Brașov*. Fondul Privilegiu, nr. 142).

² Szabó K., *Székely oklevéltár*, vol. I, 1872, nr. 154, p. 184—186.

³ Széli József, *A barcasági magyarok története* scrisă în 1767 de preotul din Săcele, publicată în 1862 în „*Protestáns Egyházi és Iskolai Lapok*”, p. 41—142. — Vezsi și Orbán Balázs, *op. cit.*, p. 89. Din relațiile lor rezultă că și populația maghiară din Țara Birsei a fost înglobată în sistemul plăieșiei, ridicînd două întărituri în apropierea satelor locuite de ea (Crizbav și Apața). Satele săcelene, considerate în totalitatea lor drept bunuri fiscale, au fost date în posesiunea altora sub următoarea formulă: „*In possessione non integra nec non tributo, ibidem exigi solito*”. De aceea, și jurisdicția castelanilor a rămas neatînsă și în urma acestor danii afit în satele săcelene, cit și în satele Crizbav, Apața, Budîla, Mărouș și Teliu („*jurisdictione nostrae regiae pertinentes*”). Publicat de Szabó Károly, *Székely Oklevéltár*, vol. I, 1872, nr. 154, p. 184—186.

⁴ *Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt*, vol. I, Brașov, 1886. *Stadtrechnungen*. p. 277, vol. II, Brașov, 1889, p. 715. „*Bleschdörfer*”, *die ehemals unterthänigen Ortschaften der Stadt Kronstadt, die Siebendörfer genannt* [sate românești se numesc fostele sate dependente ale orașului Brașov numite cele șapte sate (Săcele)].

⁵ *Archiva Bisericii Negre*, IV. E, 26, actul din 6 mai 1456, publicat de Szabó Károly, *Székely Oklevéltár*, II, 1873, p. 246. „*Quod licet alias villas Zentmihali (Cernatu), Nagyfalu (Satulung), Turchester (Tirlungeni) et Bachfalu (Baciu) quidam Valachi schismatici inhabitassent, tamen postea eidem Valachis ipsae villae ad manus christianorum devenissent*”

satele Satulung, Turcheș și Baciú au fost locuite întâi de românii „schismatici“, ajungînd în mîinile creștinilor (deci ale catolicilor) numai după ce fuseseră alungați cei dintîi. Independent de constatările acestui document, istoricul Georg E. Müller, din considerațiuni izvorite din dreptul bisericesc, ajunge la aceleași concluzii. Comparînd felul diferit cum a fost împărțită cota zeciuiei bisericești în satele Apața, Crizbav și Satul Nou de o parte — unde la începutul secolului al XV-lea (1403) exista o populație catolică, în cea mai mare parte maghiară, între parohul comunei respective și episcopia de Alba — și cea din satele săcelene, pe de altă parte, rezultă că pe acea vreme, în aceste sate, nu au existat locuitorii de religie catolică, ci numai români ortodocși¹.

În a doua jumătate a secolului al XV-lea, comitatul Brașovului nu a mai existat ca unitate teritorială, în urma faptului că nu mai avea comiți și în urma privilegiilor considerabile pe care le-a avut districtul autonom. De aceea, documentele indică toate satele fostului domeniu regal — dar uneori și ale districtului — ca aparținînd vechiului comitat Alba. Populația satelor conferite ca predii sau posesiuni era considerată neliberă, dependentă. În această situație au ajuns atunci satele din nord-vestul comitatului (Satul Nou, Părău, Țîntari), care au devenit posesiuni ale Brașovului². Nu s-a mai ținut deci seama, în a doua jumătate a secolului al XV-lea, că o bună parte a populației acestor sate, îndeplinind servicii militare în calitate de *castrenses*, se considera liberă.

VI. Originea și importanța plăieșiei în comitatul Brașovului

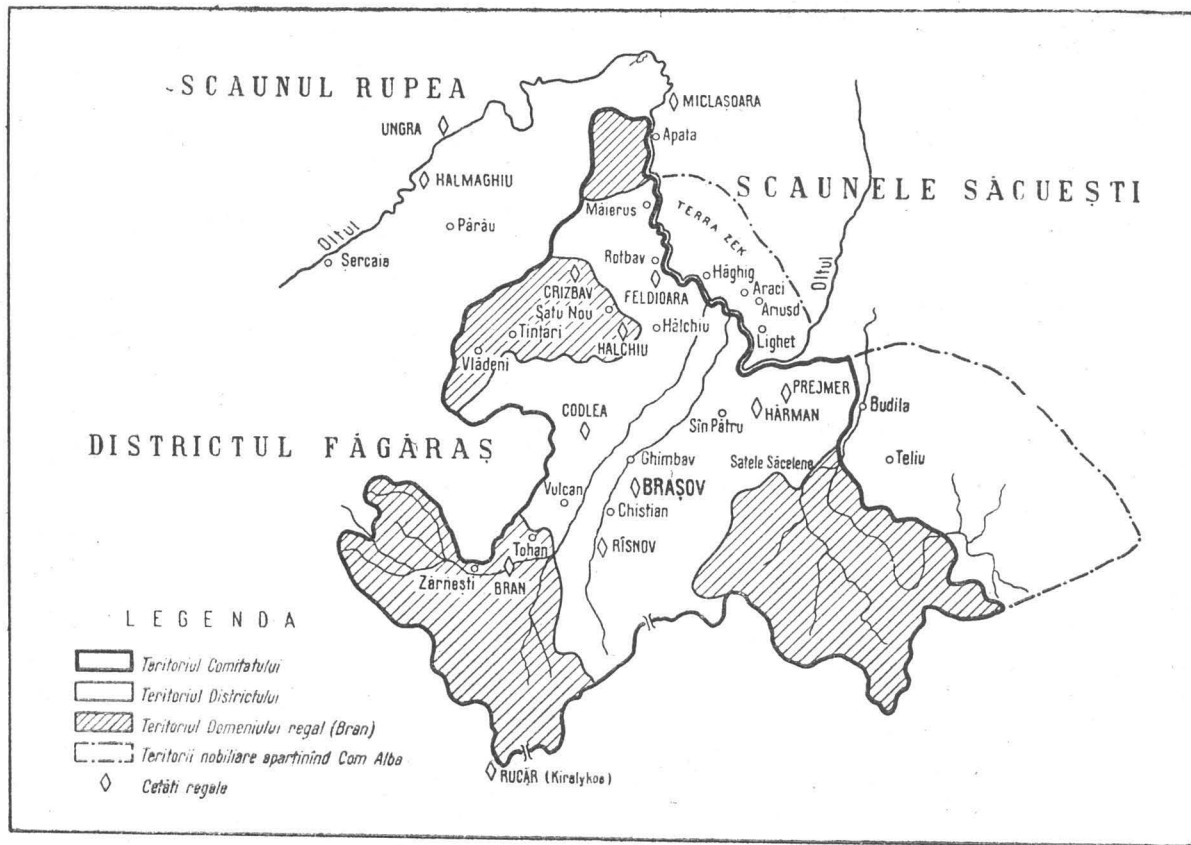
Plăieșia pe teritoriul vechiului comitat al Brașovului are rădăcini foarte vechi. Cuprinși fiind în această organizație militară locuitorii tuturor satelor domeniului regal din Țara Birsei — indiferent de apropierea sau de depărtarea localităților de granița carpatică, fie ei români sau maghiari — ea apare ca o organizație militară a populației din ținutul întreg. Faptul că denumirea „plăieș“ și „plăieșie“ a fost adoptată și de populația maghiară din Țara Birsei, atît de cea din Săcele, cît și de cea din satele Crizbav, Satul Nou și Apața sub numele *plajás*³, arată că această populație a fost ulterior cuprinsă în sistemul militar care exista deci încă înaintea organizării comitatului Brașovului de către feudalismul maghiar. Originea acestei instituții, izvorită din vechile obști teritoriale ale populației băștinașe românești, este legată îndeosebi de satele situate în apropierea graniței carpatine de atunci. În aceste sate, serviciul plăieșiei era organizat și controlat de însăși obștea sătească. Plăieșia și-a putut păstra și continua existența în unele forme și atribuții și în vremea cînd apărarea granițelor cădea în sarcina altor factori.

¹ G. E. Müller, *op. cit.*, p. 333.

² *Arhivele Statului Brașov*, Fondul Privilegiu, nr. 197 din anul 1462 și nr. 228 din anul 1485.

³ Orbán Balázs, *A Székelyföld leirása*, vol. VI, Budapesta, 1873, p. 147.

Vechiul comitat al Brașovului în sec. XIII—XV

Serviciul de aducere de știri, de supraveghere, de spionare a mișcărilor oștirilor turcești de dincolo și de dincoace de Dunăre, organizat la un moment dat de Iancu de Hunedocara în calitate de voievod transilvan, guvernator și căpitan suprem al armatelor Ungariei, a fost prestat în cea mai mare parte în cadrul plăieșiei, mai ales de locuitorii satelor domeniului Bran, Zărnești, Tohan și Săcele și de locuitorii români din Rîșnov.

Din socotelile orașului Brașov, păstrate de la începutul secolului al XVI-lea, reiese clar că acest serviciu important se baza pe o veche tradiție.

Instituția plăieșiei și unele din vechile libertăți legate de ea s-au putut menține numai în nemijlocita apropiere a regiunii de graniță, mai ales în apropierea castelului Bran, unde populația îndeplinise efectiv, fără întrerupere, acest serviciu străvechi pe întinsele plaiuri ale domeniului. Într-un act al voievodului transilvan Ioan Pongratz — dat orașului Brașov în 1458 — se specifică atribuțiile și libertățile legate de străvechea instituție a plăieșiei — de care se bucurau locuitorii domeniului regal — drepturi pe care, pe acea vreme, castelanii de la Bran, puși de comitele secuilor, nu le respectau¹. Locuitorii care prestau efectiv serviciul de plăieși au avut, conform acestui document, dreptul să vindeze în toate pădurile domeniului, să păzească toate drumurile, potecile și cărările împotriva tâlharilor. Ei aveau deci dreptul la purtarea și folosirea armelor, un privilegiu de care se bucurau numai oamenii liberi². Plăieșii au mai avut dreptul să aresteze pe toți cei ce încălcău ordinea publică, în numele autorităților în drept, să-i sancționeze pe loc, unde era cazul, chiar să taie capetele criminalilor, unde se ivea necesitatea, și să le aducă în oraș drept dovadă că și-au îndeplinit îndatoririle.

Pe lângă acest serviciu greu, unii plăieși au mai îndeplinit misiunea de „explorare”, de aducere de știri din Țara Românească. În exercitarea ei, unii dintre locuitorii au ajuns la o perfecțiune și iscusință remarcabilă, devenind indispenșabili, atât pentru voievodul transilvan, cât și pentru sfatul Brașovului. Vreme îndelungată s-a menținut această tradiție îndeosebi în satele Tohan și Zărnești, izvorită fiind din tradiția obștei teritoriale. Biserica parohială din Brașov, devenind la începutul secolului al XV-lea stăpînă feudală asupra acestor două sate românești, a recurs, în încasarea dărilor, la ajutorul organelor obștii existente acolo. Aceste dări globale, scadente de două ori pe an (denumite după vechea denumire a quinquagesimei „datul”³ sau „datul oilor”), s-au încasat deci de organele obștii sătești și în felul acesta a fost recunoscută de stăpînul feudal autoritatea administrativă ce reprezenta satul întreg, în care se repartizau între membrii obștii cotele ce trebuiau predate. Unii dintre locuitorii acestor sate, în a doua jumătate a secolului al XV-lea, s-au amestecat în luptele pentru tronul Țării Românești, susținând pe anumiți candidați la domnie și combătînd

¹ Hurmuzaki, XV, 1, nr. 121, p. 769.

² Un argument în favoarea libertăților brănenilor este și numele de Pușcaș, transformat ulterior în Pușcariu, foarte frecvent în această regiune.

³ G. F. Marienburg, *Geographie des Grossfürstentums Siebenbürgen*, Brașov, 1813, vol. II, p. 38

în același timp pe alții. La un moment dat, au stîrnit, datorită atitudinii lor, minia voievodului Basarab cel Tânăr într-o așa măsură, încît acesta, ajuns la tron, a fost gata să le invadeze satele cu oastea, amenințînd pe brașoveni cu represalii serioase, dacă nu intervin pe lîngă conducătorii acestor sate¹. Asemenea întîmplări demonstrează ce rol a jucat populația acestor sate, în unele privințe, departe de a putea fi considerată dependentă sau iobagă. Satele Zărnești și Tohan, trecînd, în urma reformei religioase și a secularizării averilor bisericești în secolul al XVI-lea, sub autoritatea directă a orașului Brașov, și-au strîns și în această nouă situație cotele anuale ce trebuiau predate stăpînului feudal tot prin organele obștilor. Ele au ales, în acest scop, conform vechii tradiții, organele de conducere din rîndurile lor. În felul acesta, satele Zărnești și Tohan și-au putut menține în toată perioada feudală autonomia administrativă, adoptînd apoi, în secolul al XVIII-lea, formele de conducere frecvente la comunele libere din Țara Bîrsei, în frunte cu cei 12 jurați și cu „birăul“, folosind și în relațiile și în corespondența lor cu autoritățile superioare, limba română, ca și mai înainte². Ele și-au păstrat astfel, pînă în epoca modernă, vechea lor administrație autonomă, ale cărei rădăcini se trag în linie directă din vechile lor obști teritoriale.

VII. Destrămarea comitatului Brașovului

Pe timpul domniei regelui Matei Corvin (1458—1490), încetînd în cea mai mare parte incursiunile inamice în aceste părți, vechea organizație militară a comitatului Brașov nu mai avea pentru dînsul vreo importanță deosebită. De aceea, acest suveran nu a fost interesat să pună capăt procesului de destrămarea a comitatului și a domeniului regal, început pe vremea regelui Sigismund, cu o jumătate de secol mai înainte.

Fiind o epocă de destindere relativă și vremelnică în raporturile dintre Ungaria și Imperiul otoman, valoarea strategică a castelului Bran a pierdut mult din importanța sa anterioară. De dragul castelanilor săi, Matei nu dorea să-și strice bunele relații pe care le-a întreținut cu Brașovul în tot timpul domniei sale. Continuînd politica de protejare a orașelor importante dusă de predecesorii săi, în special de părintele său, regele se strădui să aibă relații cordiale cu acest oraș.

Bunele intenții pe care le avea față de Brașov, Matei le dovedi încă în anul 1462, cu ocazia primei sale vizite făcute orașului. Bisericii parohiale i-a fost confirmată, cu această ocazie, din nou și definitiv posesiunea satelor Tohan și Zărnești³. Orașului, în schimb, i-a fost recunoscută posesiunea satelor Comloș și Satul Nou, obținute ca donații din partea comitelui Petru de Vingard, respingîndu-se în anul următor întîmpinarea nobilului

¹ I. Bogdan, *Documente privitoare la relațiile Țării Românești cu Brașovul*. București, 1905, nr. 96, p. 122.

² C. A. Stoide, *Dregătorii români în satele din jurul Brașovului la începutul secolului al XVIII-lea*. „Studii și articole de istorie“, vol. II, 1957, p. 293—316.

³ *Arhivele Statului Brașov*, Fondul Privilegii, nr. 160.

Nicolae Forro din Belini privind dreptul de posesiune asupra acestor două sate¹. Din motivele arătate, regele a trecut cu vederea faptul că la complotul din anul 1467, pus la cale împotriva lui de „adunarea națiunilor privilegiate“ din Transilvania, participaseră și unii patricieni din Brașov.

Intorcându-se, la sfârșitul lunii decembrie 1467, din expediția nenorocoasă din Moldova, regele poposi, la începutul anului următor, câteva săptămâni la Brașov. „In recunoașterea credinței lor deosebite de care au dat dovadă locuitorii orașului cu această ocazie“ li s-a conferit atunci din partea regelui dreptul la încasarea vigesimei, întregindu-se acest privilegiu prin acordarea altor scutiri și înlesniri fiscale și vamale importante (1468)². In anul următor (1469), regele Matei scuti pe locuitorii români din Brașov și din Țara Bîrsei, adică din districtul brașovean, de impozitul „oieritului“ (quinguagesima), amintind aceasta ca o scutire acordată de predecesorii săi³. In felul acesta, românii din comunele districtului brașovean au fost incluși în sistemul de impunere al satelor libere, cunoscut ca darea de Sf. Martin, scutiți fiind deci de darea specifică a iobagilor. Și această scutire atestă situația mai bună de care se bucura inițial populația română din Țara Bîrsei, deci și din districtul brașovean, scutită fiind de unele obligații specific iobăgești.

In urma diferitelor scutiri și reduceri de taxe vamale ce le-au obținut negustorii brașoveni, cît și cei din Țara Românească, au scăzut considerabil și veniturile castelanilor, ca și prestigiul lor⁴. In această situație, oamenii castelanilor din Bran s-au dat la diferite acțiuni abuzive, storcînd de la călătorii și negustorii ce treceau pe lângă castel fel de fel de taxe și contribuții ilegale, reținîndu-i, sechestrînd și confiscînd vite și mărfuri. Plîngerile și intervențiile repetate ale brașovenilor făcute la voievodul transilvan și la regele Matei au avut drept urmare emiterea unor somații energice numite *inhibitionales*, adresate castelanilor din Bran, ca să înceteze acțiunile abuzive care împiedicau legăturile comerciale între Țara Românească și Brașov.

Oamenii castelanilor din Bran au intrat în acea vreme în repetate rînduri în conflict cu biserica catolică, prin faptul că și-au însușit în repetate cazuri zeciuiala bisericească din satele ce se aflau pe teritoriul domeniului regal, lezînd prin aceasta drepturile capitlului de Alba, care își revendică dreptul asupra acestor venituri. In felul acesta, castelanii din Bran au devenit tot mai odioși pentru vecinii lor⁵.

In a doua jumătate a secolului al XV-lea, mai exact între anii 1462 și 1470, au încetat atribuțiile judecătorești ale comitelui secuiesc asupra

¹ *Arhivele Statului Brașov*, Fondul Privilegii, nr. 163.

² *Ibidem*, nr. 187; vezi și Radu Manolescu, *op. cit.*, p. 42.

³ *Arhivele Statului Brașov*, Fondul Privilegii, nr. 191, din anul 1469. Vezi și Al. Doboși, *Datul oilor*, Academia Română. „Studii și cercetări“, nr. XXVIII, 1939, p. 73: „Bulgarii (românii) in civitate nostra Brassoviensi et terrae Barcza commorantes temporibus divorum Regnum Hungariae praedecessorum nostrorum de ovibus eorum nunquam aliquos proventus Quinquagesimales solverint“.

⁴ In anul 1468, regele Matei Corvin a dat privilegiul pentru scutirea orașului și districtului Brașov de la plata vicesimei. Teleki, *Hunyadiak kora...*, vol. XI, p. 300—301.

⁵ Szabó Károly, *Székelv Oklevéltár*, vol. II, Budapest, 1873.

districtului brașovean și cu aceasta comitatul regal al Brașovului și-a pierdut dreptul la existență¹.

În acest timp, locuitorii satelor săcelene, unde instituția plăieșiei își pierduse mult din importanța ei, au putut păstra totuși unele drepturi de care, conform legilor publice, se bucurau numai oamenii liberi². Semnificativ pentru situația în care se găseau locuitorii acestor sate este procesul ce l-a dus satul Tirlungeni cu târgul liber Prejmer pentru dreptul la moara lor. Tirlungenii fuseseră autorizați în anul 1480 de voievodul transilvan Ștefan Báthory să ridice o moară lângă riul Tirlung, avînd pentru aceasta autorizația și sprijinul celor doi castelani din Bran, sub jurisdicția și tutela cărui se aflau³. Sătenii au abătut însă o parte a apei acestui rîu spre moara lor, lovind prin aceasta în interesele locuitorilor târgului liber Prejmer, situat pe cursul inferior al riului, moara lor rămînînd cu apă insuficientă. Diferendul între cele două comune a ajuns la judecată, deliberată înaintea judecătoriei prezidate de voievodul Ștefan Báthory. Tirlungenii au trebuit să renunțe, conform sentinței pronunțate în anul 1484, să abată apa din riul Tirlung, păstrîndu-și însă, în principiu, dreptul la moară⁴. Procesul în sine constituie o elocventă dovadă că, încă pe la sfîrșitul secolului al XV-lea, locuitorii domeniului Bran se bucurau de unele libertăți pe care le aveau numai persoane de stare liberă (de ex., dreptul de a duce procese în mod direct, fără mijlocirea stăpînului feudal, la instanțele judecătorești, dreptul la moară etc.). În socotelile orașului Brașov, în care figurează socotelile castelanilor din Bran, moara din Tirlungeni nu mai apare, dar nici altele din satele acestui domeniu. Rezultă de aci că în momentul în care domeniul Bran trecuse în posesiunea Brașovului, locuitorii satelor acestui domeniu și-au pierdut acest drept important.

În condițiile în care granițele erau mai puțin amenințate de incursiunile turcești, castelele regale din Țara Birsei, unde mai existau garnizoane puse de castelanii din Bran (pe lângă Bran mai erau în această situație și cetățile Hălchiu și Piatra Craiului) și-au pierdut mult din importanța și din interesul ce-l prezentau, atît pentru voievodul transilvan, cît și pentru rege. Insistențele și repetatele intervenții ale castelanilor făcute pe lângă aceștia din urmă, cu scopul de a determina pe conducătorii Brașovului să contribuie mai substanțial la aprovizionarea și înzestrarea garnizoanei cetății Bran cu alimente, arme și muniții mai moderne (bombarde, praf

¹ G. E. Müller, în *Die Entstehung der sächsischen Nationsuniversität*, Sibiu, 1928, p. 38, înfățișează în mod amănunțit acest proces.

² Conform dreptului feudal maghiar, posesorului feudal i-a fost rezervat exclusiv dreptul de moară „*Perpetuitate Domino terrestris salva tempore semper remanente: quidem coluerit terras, prata et molendina*“ (*Tripartitum*, pars tertia, tit. XXX, p. 152. Ediția *Corpus Iuris Hungarici*, Ed. Tyrnaviae, 1696).

³ Privilegiul din 29 octombrie 1480 acordat de voievodul Ștefan Báthory pe baza autorizației castelanilor Ioan Fahidi și Dumitru Locz prin care se dă dreptul unor locuitori din Tirlungeni pentru construirea unei mori (vezi *Arhivele Statului Brașov*, Fondul Privilegii, nr. 236).

⁴ Sentința judecătoriei voievodale din anul 1484, publicată de Kemény József, *Aprob. Dipl. Transilv.*, VII, p. 106 și Szabó Károly, *Székelij Oklevéltár*, vol. I, 1873, p. 244-249.

de pușcă) și să pună la cale repararea zidurilor și streșinilor deteriorate, au dus la rezultate mai mult teoretice, decât la cele dorite de solicitanți¹. Organizația militară existentă în cadrul cetăților regale fiind considerată învechită, și-a pierdut importanța. În această situație, apărarea militară a Țării Bîrsei a revenit în cea mai mare măsură orașului și districtului Brașov, care au dispus de un potențial militar mult mai eficient decât castelanii din Bran. Semnificativ pentru această stare a lucrurilor este faptul că în anul 1476 — anul mării expediții întreprinse de sultanul Mohamed al II-lea împotriva Moldovei — voievodul transilvan Ștefan Báthory, plecînd din țară pentru un timp mai îndelungat, lăsă castelul Bran sub îngrijirea și pe răspunderea orașului Brașov, în cazul unei eventuale extensiuni a incursiunii turcești spre părțile transilvane².

Politica protectoare a regelui Matei față de Brașov, sprijinită fiind și de voievodul transilvan Ștefan Báthory, și-a dat, în anul 1486, roadele. În acest an, regele Matei confirmă extinderea privilegiilor acordate, în anul 1224 de regele Andrei al II-lea coloniștilor germani — document cunoscut sub denumirea de „Andreanum” — asupra altor grupe de coloniști din Transilvania, constituite în scaune și districte, deci și asupra orașului și districtului Brașov³. Nu este întîmplător că și ținuturile Săliștei⁴ și Tălmaciului⁵, care aparținuseră pînă atunci comitatului Alba, au fost încorporate în scaunul Sibului⁶.

S-au creat astfel premisele și condițiile pentru formarea unei unități politice și administrative mai mari, cunoscută sub denumirea „Universitatea Săsească”, în care a fost înglobat și orașul și districtul Brașov. Proceșul de încorporare în această unitate superioară s-a produs printr-o evoluție de durată. Etapele ei premergătoare le formează cele două privilegii anterioare, anume cel din 1422⁷, acordat de regele Sigismund, și, mai ales, cel din 1453, dat de Ladislau al V-lea, în care este vorba de extinderea privilegiilor Andreiane asupra districtului Brașov⁸. Prima fază a acestui proces se poate urmări pînă în jurul anului 1380, cînd, în diferendul dintre comitele Iacob de Brașov și orașul Brașov, judecătoria celor șapte scaune din Sibiu se constituie drept instanță de apel⁹. În aceste condiții, comitatul regal al Brașovului și-a pierdut baza de existență ca unitate administrativă separată. Nu este deci întîmplător că toamă atunci brașovenii, înțelegîndu-se cu voievodul transilvan Ștefan Báthory, pe care

¹ *Arhivele Statului Brașov*, Fondul Privilegii, nr. 154, anul 1460.

² *Ibidem*, nr. 155, p. 90.

³ G. E. Müller, *Die Entstehung der sächsischen Nationsuniversität*, Archiv des Vereins f. sieb. Landeskunde, 1928 p. 83.

⁴ Silviu Dragomir, *Contribuțiuni la istoria Românilor de pe Pămîntul Crăesc*, Sibiu, 1913, p. 207 și A. Doboși, *op. cit.*, p. 76.

⁵ G. E. Müller, *Die mittelalterlichen Verfassungs- und Rechtseinrichtungen der Rumänen des ehemaligen Ungarn*, Sieberb. Vierteljahrsschrift, Sibiu, 1938, p. 10—15.

⁶ Silviu Dragomir, *Contribuțiuni la istoria Românilor de pe Pămîntul Crăesc*, Sibiu, 1913, p. 207 și A. Doboși, *op. cit.*, p. 76.

⁷ Zimmermann-Werner-Gündisch, *Urkundenbuch*, vol. IV, nr. 1912, p. 164.

⁸ Fr. Teutsch, *Die Siebenbürger Sachsen in Vergangenheit und Gegenwart*, Sibiu, 1924, p. 28.

⁹ Zimmermann-Werner, *Urkundenbuch*, vol. II, nr. 1138, p. 536.

au știut să-l cointerezeze în această chestiune, au pus la cale lichidarea rămășițelor acestei instituții pe vremuri atât de însemnate. Și iarăși, nu este întâmplător că în anul 1486 voievodul autoriză pe brașoveni să fixeze taxele vamale ce trebuiau plătite la castelul Bran¹. Voievodul Ștefan Báthory se deplasase pentru rezolvarea ambelor probleme direct la curtea regală din Buda, reușind să determine pe regele Matei să accepte, în principiu lichidarea castelului și domeniului Bran în favoarea Brașovului².

Necesitatea de a lichida rămășițele comitatului Brașov și a domeniului Bran i s-a impus regelui și din alte considerente. Faptul că în secolul al XV-lea satele domeniului Bran se considerau în documente drept situate pe teritoriul comitatului Alba era o dovadă că autoritatea voievodului transilvan, care era în același timp și comite al acestui comitat, s-a suprapus, în această epocă, celei exercitate de către comitele secuilor³. De cel din urmă însă trebuiau să asculte castelanii din Bran pînă în a doua jumătate a secolului al XV-lea. Orașul Brașov, ajungînd în posesia unor sate ale domeniului regal, a devenit, prin aceasta, și el autoritate administrativă în aceste părți. Suprapunerea de competențe a dus la situații juridice neclare și confuze, care cereau o grabnică soluționare.

Intervențiile repetate ale brașovenilor pe lângă curtea regală, însoțite de oferte avantajoase, pentru a rezolva problema castelului și domeniului Bran, au dus în sfîrșit la un rezultat. Brașovenii, folosindu-se de jena financiară permanentă în care se zbătea urmașul regelui Matei Corvin, Vladislav al II-lea (1490—1516), au ajuns, în anul 1498, prin două privilegii regale emise în acest an, pe calea zalogirii, în posesia castelului și domeniului Bran⁴.

Pe acea vreme, domeniul regal era compus, în afară de castelul Bran și teritoriul întins din apropierea castelului, din nouă sate (Baciu, Turcheș, Cernatu, Satulung, Purcăreni, Tîrlungeni, Zizin, Crizbav și Apața). Brașovenii au devenit posesorii acestui imens teritoriu în schimbul sumei de 6 300 florini, dată regelui sub formă de împrumut, sub rezerva dreptului de răscumpărare după zece ani, ceea ce, bineînțeles, regele nu a făcut.

Prin trecerea domeniului și castelului Bran în posesia Brașovului a luat sfîrșit și comitatul regal al Brașovului. Numai unele din atribuțiile castelanilor au fost preluate și continuate întrucîtva de organele comi-

¹ *Arhivele Statului Brașov*, Fondul Privilegii, nr. 230.

² În scrisoarea voievodului Báthory din 27 februarie 1487 se găsește următorul pasaj: „Să știți că după cum ne-am înțeles între noi, problema castelului Bran am tratat-o sub toate aspectele cu maiestatea regală („*longe lataeque tractavimus*”). Maiestatea regală ne-a lăsat pe seama noastră rezolvarea întregii probleme și afacerilor legate de această cetate. Să știți, prin urmare, după cum vă va comunica aceasta mai detaliat prea înțeleptul vostru Petru Ursul (Medves — Beer), că veți poseda acest castel peste scurtă vreme („*quod tempore in brevi vos castellum illum habebitis*”). *Arhivele Statului Brașov*, Fondul Privilegii, nr. 229.

³ În anul 1500, regele Vladislav al II-lea subliniază, cu ocazia zalogirii domeniului și castelului Bran, această situație în felul următor: „*Castrum nostrum Therch quod hactenus semper vaivodue nostri, illarum partium Transilvanorum tenere consueverunt*”. Vezi G. E. Müller, *op. cit.*, p. 26.

⁴ E. Trauschenfels, *Zur Rechtslage des Törzburger Dominiums*, Brașov, 1871, Anexa E, p. 8 și 11.

iatului nobiliar Alba, pe teritoriul căruia se găsea castelul. În competența celor doi pîrcălabi a rămas și după anul 1498 comandamentul militar al garnizoanei castelului, precum și jurisdicția ce se exercită asupra locuitorilor din jurul castelului. Stăpînul feudal, însă, al satelor domeniului Bran deveni sfatul Brașovului, care numi de atunci pe cei doi castelani din rîndurile senatorilor săi. Populația satelor domeniului, însă, considerată fiind neliberă și dependentă de stăpînul feudal, a pierdut în urma acestei situații cele mai multe din vechile ei drepturi, pe care le avusese înainte drept recompensă pentru serviciile și sarcinile ei deosebite.

În legătură cu formarea, dezvoltarea, destrămarea și importanța ce a avut-o vechiul comitat al Brașovului, ajungem la următoarele

VIII. Concluzii

Comitatul regal al Brașovului s-a format în a doua jumătate a secolului al XIII-lea, pe teritoriul dăruit în anul 1211 de regele Andrei al II-lea ordinului cavalerilor teutoni, cîteva decenii după alungarea acestora.

Comitele regal al Brașovului (sau al Birsei, cum s-a numit întîi) a avut, în primul rînd, atribuții militare. Fiind comandantul garnizoanelor cetăților regale din acest comitat, el organiza și conducea populația băștinașă românească și cea nou colonizată (ungurii, secuii și sașii) în luptele de apărare împotriva incursiunilor tătărești și otomane.

Populația băștinașă românească și cea maghiară colonizată mai tîrziu, a domeniului regal era la început liberă, îndeplinind sarcini militare. Ea continuă și sub noua formă de organizare a comitatului tradițiile vechilor sale obști sătești și teritoriale, prestînd serviciul militar în cadrul acestor forme.

Feudalismul dezvoltat de tip apusean (caracterizat prin dăruirea de moșii mari, pe baza conferirii regale, unor familii de mari feudali) a trebuit să accepte unele particularități caracteristice, pe care le-a găsit în aceste părți ale Transilvaniei. Astfel, aparatul statului feudal a fost îmbogățit prin unele forme originale, caracteristice, neîntîlnite în alte părți.

Supunerea populației din comitatul și domeniul regal al Brașovului, trecerea ei în stare de dependență s-a produs în cadrul unui proces îndelungat, care a durat secole de-a rîndul, începînd din veacul al XIV-lea.

Procesul de destrămare a vechiului comitat regal al Brașovului stă într-un raport direct cu cel al dezvoltării social-economice, politice și militare a Brașovului. Acest oraș a devenit, la un moment dat, pentru monarhia feudală maghiară, mult mai important decît comitatul și domeniul regal care stăteau în calea dezvoltării sale. Privilegiile importante pe care le-a primit Brașovul în secolele al XIV-lea și al XV-lea din partea regilor Ungariei erau de natură să sape din temelie puterea și influența comitelui Brașovului. Ele au culminat prin obținerea autonomiei administrative complete a orașului și asupra districtului birsan, deci asupra unui teritoriu oare, situat tocmai în centrul comitatului, îi sparse unitatea. Prin înglobarea orașului și a districtului Brașov într-o unitate administrativă

superioară, formată din toate scaunele și districtele săsești, a dispărut ultima posibilitate pentru continuarea existenței vechiului comitat al Brașovului, precum și pentru cea a castelanilor cetăților regale, în special a celor de la Bran, care mai reprezentau puterea comitelui în Țara Birsei.

Brașovul, ajungând în cursul secolului al XV-lea în posesia satelor domeniului Bran, a devenit, prin aceasta — în contradicție cu structura sa social-economică înaintată — stăpînul feudal al unui vast domeniu. Orașul a fost deci interesat de atunci în menținerea privilegiilor feudale și a întregului sistem de stat feudal în curs de centralizare, pe care se bazau aceste privilegii.

Populația română și maghiară a satelor domeniului Bran, ajungând sub stăpînirea magistratului din Brașov, a fost în stare să păstreze și în noua situație unele din vechile ei libertăți pe care le-a posedat mai înainte. Străvechea instituție a plăieșiei s-a putut menține, în unele forme, în satele situate în apropierea castelului pînă în secolul al XVIII-lea. Satele Tohan și Zărnești, de pildă, au păstrat dreptul să repartizeze și să strîngă prin organele lor cotele dării anuale ce trebuia predată orașului, stăpînul lor feudal. Locuitorii acestor sate și-au mai păstrat dreptul să-și aleagă pe conducătorii lor în frunte cu *villicus*-ul, numit în secolul al XVIII-lea „birău“.

Astfel, în aceste părți viața străvechilor obști și-a putut continua existența, în unele forme, pînă la sfîrșitul epocii feudale, cînd s-a organizat apoi o administrație românească proprie, modernă. Deci, forma de organizare a vechiului comitat al Brașovului s-a împletit cu unele străvechi instituții ale populației băștinașe românești. Acestea s-au putut menține la locuitorii unor sate ale fostului domeniu Bran aproape pînă în zilele noastre.